

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Metka Hercog

Mentorica: Doc. dr. Maja Bučar

RAZVOJNA POLITIKA EVROPSKE UNIJE NA ZAHODNEM BALKANU PREK
TRGOVINSKE MENJAVE

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

Iju.

Iskrena zahvala vsem, ki ste pomagali pri pisanju diplomskega dela. Posebej sem hvaležna profesor Bučarjevi za strokovno usmerjanje in potrpežljivost.

KAZALO

1. UVOD	1
2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR	3
2.1 Predmet proučevanja	3
2.2 Cilji proučevanja	3
2.3 Hipoteza	4
2.4 Uporabljene metode	4
3. PREDSTAVITEV ZAHODNEGA BALKANA	4
3.1 Opredelitev pojma Zahodni Balkan	4
3.2 Družbeno-ekonomska situacija	6
4. MEDNARODNA MENJAVA KOT FAKTOR GOSPODARSKEGA RAZVOJA.....	10
4.1 Kratek pregled teorij mednarodne menjave	10
4.2. Trgovinske strategije za razvoj	13
4.3 Trgovinska politika	15
4.3.1. Optimalna carinska stopnja	17
4.3.2 Argument mlade industrije.....	18
4.4 Področja politike mednarodne menjave kot načini intervencionizma države.....	19
5. ZUNANJE TRGOVINSKA POLITIKA EVROPSKE UNIJE ZA ZAHODNI BALKAN	22
5.1 Regionalni pristop	22
5.2 Stabilizacijsko-pridružitveni proces	23
5.2.1 Avtonomni trgovinski ukrepi	23
5.2.2 Trgovinski sporazumi.....	25
5.2.2.1 Bilateralni trgovinski sporazumi	25
5.2.2.1.1 Stabilizacijsko-pridružitvena sporazuma za Hrvaško in Makedonijo.....	27
5.2.2.2. Regionalni in multilateralni trgovinski sporazumi.....	30
6. POTEK ZUNANJE TRGOVINE.....	31
6.1 Vplivi trgovinskih ukrepov	32
6.2 Analiza primerjalnih prednosti.....	35
7. OVIRE IZVOZNEMU SEKTORJU	42
8. ZAKLJUČEK.....	47
9. SEZNAM VIROV:.....	52
10. PRILOGE	58

SEZNAM KRATIC

Adj RCA	Adjusted Revealed Comparative Advantage (prilagojena izkazana primerjalna prednost)
BDP	Bruto domači proizvod
BiH	Bosna in Hercegovina
BNP	Bruto nacionalni proizvod
CA	Comparative advantage (primerjalna prednost)
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability
ESI	European Stability Initiative (Evropska pobuda za stabilnost)
EU	European Union (Evropska unija)
EUROCHAMBERS	Association des chambers de commerce et d'industrie Européennes
HDI	Human Development Index (indeks človeškega razvoja)
KN	Kombinirana nomenklatura
MFN	Most Favoured Nation (dežela z najugodnejšimi pogoji uvoza)
NACE	Nomenclature générale des activités économiques dans les communautés européennes
PARTNERS	Project of Assistance to Regional Trade and Networking for Economic Recovery and Stability
RCA	Revealed Comparative Advantega (izkazana primerjalna prednost)
SČG	Srbija in Črna gora
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija

SPP	Stabilizacijsko-pridružitveni proces (The Stabilization and Association process)
SPS	Stabilizacijsko-pridružitveni sporazum (The Stabilization and Association Agreement)
WIFO	Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung (Avstrijski inštitut za gospodarske raziskave)
ZB	Zahodni Balkan
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija

1. UVOD

Balkan je v Evropi poznan predvsem po etničnih konfliktih in vojnah v preteklem desetletju, ki so sledili razpadu bivše Jugoslavije. V tem času se je Evropska unija vključevala v razmere v regiji le kot odziv na nastajajoče krize, ni pa ji uspelo razviti dolgoročnega, splošnega pristopa (Uvalič 2002: 6, Bojicic-Dzelilovic 2003:12). Prelomnico v evropski politiki na Balkanu je pomenila kosovska kriza v juniju 1999, po kateri je Evropa postopno prevzela mesto ključnega igralca v regiji. Temelji cilj Evropske unije (EU) za območje Zahodnega Balkana je »vzpostaviti razmere, brez vojaškega konflikta« (Portal EUa)¹. Sledeč glavnemu namenu EU, da bi v petih državah regije zagotovili mir, stabilnost, svobodo in gospodarski razvoj, je le-ta ponudila tem državam možnost popolne integracije v strukture EU. Že na Evropskem svetu v Feiri in nato v Kobenhavnu so jim ponudili perspektivo za članstvo v EU. Ponovno so na Evropskem svetu v Solunu, junija 2003, potrdili svojo odločnost, »da polno in učinkovito podpirajo evropsko perspektivo držav Zahodnega Balkana, ki bodo postale integralen del EU, ko bodo izpolnjeni določeni kriteriji« (Grško zunanje ministrstvo, 2003). Glede na to, da se države Zahodnega Balkana danes soočajo z drugačnimi problemi kot v bližnji preteklosti, in če sprejmemo mnenje Evropske pobude za stabilnost (European Stability Initiative 2002: 4), da danes nevarnost za stabilnost ni več toliko v etničnem sovraštvu, nacionalističnem ekstremizmu ali vojaškem konfliktu, ampak v gospodarskih težavah, postane zunanja trgovina kot faktor gospodarske rasti pomemben del razvojne politike in prav tako prispevanja k stabilnosti v regiji. Delujem na predpostavki, da je trgovinska politika eden izmed instrumentov zunanje politike Evropske unije², katere namen je zagotoviti regionalno stabilnost na svojih mejah. Torej povezava med stabilnostjo in gospodarsko modernizacijo ni le enosmerna, ampak mora biti za stabilnost dosežena tudi »dolgoročna in uspešna gospodarska modernizacija« (Inotai 2002: 4,5). Izhajajoč iz navedenih predpostavk, bom v diplomskem delu iskala odgovore, koliko je trgovinska politika EU uspešna pri izboljševanju gospodarskega stanja zahodnobalkanskih držav, kar naj bi služilo zastavljenim zunanjepolitičnim ciljem EU.

¹ http://europa.eu.int/comm/external_relations/sec/index.htm

² Trgovinska politika spada po delitvi Benka (1997) med ekonomska sredstva zunanje politike.

Za dosego svojih zunanjepolitičnih ciljev na območju Zahodnega Balkana je EU izoblikovala več instrumentov, ki so povezani v stabilizacijsko-pridružitveni proces (SPP). Ta predstavlja temelj odnosov Evropske unije z državami Zahodnega Balkana. Njegovi ključni instrumenti so stabilizacijsko-pridružitveni sporazumi, trgovinske preference ter tehnična in finančna pomoč (Portal EUB)³. V diplomski nalogi je poudarek na trgovinski del politike, ki jo EU vodi do obravnavanih držav, tako da so v ospredje postavljene trgovinske preference in trgovinski del stabilizacijsko-pridružitvenih sporazumov. Pred obravnavo sprejetih ukrepov, predstavim družbeno-ekonomsko situacijo, v kateri se države nahajajo, saj ta določa, kakšna naj bo trgovinska politika do njih in tudi, zakaj sedanji ukrepi ne delujejo s predvidenim tempom in kakšne ovire se trgovinski politiki postavljajo na poti do zastavljenih ciljev. V posebnem delu predstavim teoretične poglede na mednarodno menjavo, ki so relevantni v sodobnem gospodarstvu. V nalogi obravnavam posege Evropske unije v mednarodno menjavo z državami Zahodnega Balkana in še posebej naštevam možne posege v prosto trgovino. Pri opisu trgovinske politike so najprej predstavljeni avtonomni trgovinski ukrepi, ki veljajo za vseh pet držav. Temu sledijo trgovinski sporazumi, kjer je poudarek na bilateralnih sporazumih in dodaten opis obeh do sedaj podpisanih stabilizacijsko-pridružitvenih sporazumih, oziroma trgovinskih delov le-teh. Ker se trgovinska liberalizacija dosega tudi preko regionalnih in multilateralnih sporazumov, namenjam temu posebno poglavje, ni pa v središču našega zanimanja na mestu, kjer obravnavam trgovino med regijo in EU. Zato v nadaljnji analizi ne pišem o možnostih razvoja z regionalno trgovino ali o njenih omejitvah. To bi zahtevalo posebno obravnavo. Iz istega razloga ne razčlenim okoliščin multilateralnih sporazumov. Opisu trgovinskih ukrepov sledi analiza poteka trgovine med EU in državami ZB. V večjem delu se ukvarjam z izvozom v EU, saj je ta v središču obravnave kot možen faktor gospodarskega razvoja. Z različnimi izračuni prikažem, v kakšni smeri se je razvijala trgovina: najprej s preprosto spremembo izvoza in uvoza v obravnavanem časovnem obdobju, nato s prikazanim številom produktov, na katere so učinkovali trgovinski ukrepi, naslednji izračun pa so mejne preference produktov. Posebno poglavje namenim empiričnemu delu naloge, kjer sem na podlagi lastnih izračunov iz podatkov v bazi COMEXT prikazala v kakšni smeri se razvija gospodarska struktura v času, ko so bili uvedeni trgovinski ukrepi. Pri tem sem pogledala na primerjalne prednosti držav Zahodnega Balkana v letu 2002 in preverila spremembe primerjalnih prednosti od leta 1999 do 2002. V naslednjem delu sem izpostavila izvozne sektorje in prav tako preverila, kje se je najbolj povečal izvoz od leta 1999 do 2002.

³ http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm#atc

Omejitev izračunov je v tem, da so na razpolago celoletni statistični podatki le do leta 2002. Za začetno leto obravnave sem vzela 1999, ko še niso bili uvedeni enotni avtonomni trgovinski ukrepi, in gledala na spremembe, do katerih je prišlo do leta 2002. Poleg kratkega časovnega obdobja obravnave je dodatna omejitev tega pristopa še ta, da ugotovljene karakteristike niso nujno posledica trgovinskih ukrepov EU, ampak na njih vplivajo še drugi dejavniki, kot sta na primer neustrezna domača politika ali povojna obnova. Namen izračunov pa je pokazati, ali se gospodarstvo obravnavanih držav razvija v smeri zaželene dolgoročne gospodarske rasti. V zadnjem delu diplomske naloge predstavim možne ovire za povečanje izvoza, ki se navezujejo na začetno predstavitev družbeno-ekonomskih značilnosti ter dodajam še druge, ki se postavljajo na strani EU. V zaključnem delu povežem mednarodno menjavo s teoretičnimi pogledi in poskušam iz tega izpeljati morebitne pomanjkljivosti sedanjega modela trgovinske politike. Iz ugotovljenih slabosti pa v zaključku sklepam na možne izboljšave, ki bi države Zahodnega Balkana usmerile na pot hitrejše gospodarske rasti.

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Predmet proučevanja

V diplomskem delu se ukvarjam z razvojno politiko, ki jo Evropska unija vodi na področju Zahodnega Balkana. Pozornost je posvečena zunanjetrgovinski politiki do regije, saj se v strategiji Evropske unije kot sredstvo za doseganje gospodarske in politične stabilizacije Balkana poudarja pospeševanje trgovinskega sodelovanja z Unijo. Opisu preferencialne trgovinske obravnave in različnim ureditvam za posamezne države sledi analiza dejanskega poteka trgovine med zahodnobalkanskimi državami in EU. Namen te analize je ugotoviti, ali so sprejeti trgovinski ukrepi prispevali k povečanju izvoza in tako pomagali k gospodarski rasti držav. Prav tako se v nalogi ukvarjam z možnimi ovirami za napredovanje gospodarstev, saj morajo razvojne politike delovati v smeri njihove odprave, da se lahko v prihodnosti pričakuje neoviran napredek.

2.2 Cilji proučevanja

Namen diplomskega dela je predstaviti sedanjo trgovinsko politiko Evropske unije za Zahodni Balkan in ob predstavitvi družbeno ekonomske situacije v obravnavanih državah ter morebitnih pomanjkljivostih pri pristopu Unije prikazati, kako bi se lahko v prihodnosti njena uspešnost povečala.

2.3 Hipoteza

V diplomskem delu bom preverjala, ali velja zastavljena trditev:

Trgovinska politika Evropske unije ni uspešna pri usmerjanju držav Zahodnega Balkana na poti uspešnega gospodarskega razvoja.

Poleg tega poskušam odgovoriti na zastavljeno delovno vprašanje, ki se glasi: Zakaj trgovinska politika Evropske unije do Zahodnega Balkana ne vodi v vidno izboljšanje gospodarskega stanja v obravnavnih državah?

2.4 Uporabljene metode

V diplomski nalogi uporabljam različne metode. Za geografsko omejitev in predstavitev družbeno ekonomske situacije sem se posluževala deskriptivne metode.

Razlaga teoretičnih konceptov mednarodne menjave je oblikovana na podlagi analize in interpretacije sekundarnih virov (knjig, strokovnih člankov in raziskovalnih analiz). Drugi del naloge temelji na študiji primera. Pri tem uporabljam tudi analizo in interpretacijo primarnih in sekundarnih virov. Podatke sem zbirala tudi empirično, ko sem iz podatkov statistične baze Evropske unije na podlagi lastnih izračunov določala primerjalne prednosti in izvozno strukturo obravnavanih držav.

3. PREDSTAVITEV ZAHODNEGA BALKANA

V začetnem delu želim najprej opredeliti ključni predmet naše obravnave, to je Zahodni Balkan, nato pa temu dodati še širši opis regije, ki predstavi današnjo situacijo. Na to se navezujejo razlogi, zakaj je zunanja pomoč sploh potrebna in po drugi strani tudi, zakaj se ta pomoč ne razvija vedno v želeni smeri.

3.1 Opredelitev pojma Zahodni Balkan

Zahodni Balkan vključuje Albanijo, Bosno in Hercegovino, Hrvaško, Nekdanjo jugoslovansko republiko Makedonijo⁴ ter Srbijo in Črno goro. Pogosto regijo opredeljujejo po formuli republike bivše Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) brez Slovenije in Albanija.

⁴ V nadaljevanju naloge imenujem državo iz praktičnih razlogov z imenom »Makedonija«.

Poleg omenjenega izraza je za opis regije v rabi tudi izraz Jugovzhodna Evropa, za katerega obstajajo številne definicije, katere države naj bi spadale vanj. Opredelitev tega pojma je potrebna že zaradi tega, ker Evropska unija kljub dokaj dosledni uporabi pojma Zahodni Balkan regijo še vedno večkrat poimenuje tudi s pojmom Jugovzhodna Evropa, kot da gre za sopomenki. Kar pa se le po nekaj naštetih definicijah izkaže za nepravilno. Po tradicionalno nemškem pojmovanju je Jugovzhodna Evropa ime za skupino držav med jugovzhodom Nemčije in Rusijo ter obsega Albanijo, Bolgarijo, Ciper, Grčijo, Madžarsko, Romunijo, Turčijo in nekdanjo Jugoslavijo (Vukadinović 2002: 13). Wetting umesti v Jugovzhodno Evropo vse države, ki ležijo južno od Srednje Evrope⁵, in sicer Albanijo, Bolgarijo, Romunijo, Grčijo, Makedonijo, Bosno in Hercegovino, Jugoslavijo in Turčijo (Vukadinović 2002: 15). Najpogosteje se v zadnjem času izraz Jugovzhodna Evropa uporablja za Bolgarijo, Romunijo, Albanijo, Bosno in Hercegovino, Hrvaško, Makedonijo, Srbijo in Črno Goro. Te države obravnavajo skupaj v svojih analizah Inštitut za varnostne študije Zahodnoevropske unije, Svetovna trgovinska organizacija, Mednarodni denarni sklad, Dunajski inštitut za mednarodne ekonomske študije in drugi. Našteto skupino držav imenujejo tudi »ožja regija Jugovzhodne Evrope«, medtem ko se v širšo regijo štejejo še Grčija, Madžarska, Slovenija in Turčija (Miljovski in Uzunov 2002:3).

Bebler ugotavlja, da politično nevtralen pojem Jugovzhodna Evropa v sodobni diplomaciji predstavlja nepopoln nadomestek in evfemizem za pojem Balkan (Potočnik, 2002:16). Prav tako kot pojem Jugovzhodna Evropa sam še ne pove natančno, na katere države naj bi se nanašal. Poimenovanje Balkan prav tako nejasno, saj se poskušajo države na tem območju od njega oddaljiti.

V nasprotju z nenatančnostjo pojma Jugovzhodne Evrope, kjer si različne definicije niso enotne, katere države se umeščajo v to skupino, je izraz Zahodni Balkan, kot ga v svoji strategiji uporablja Evropska unija, značilna točna omejitev držav, ki jih prišteva vanj.

Pojem Zahodni Balkan je bil v retoriko Evropske unije vključen leta 1998 na dunajskem Evropskem svetu. Potreba po novem pojmu se je pojavila, ker so nekatere izmed držav, ki so po zgornjih definicijah vključene v regijo Jugovzhodne Evrope⁶, že spremenile svoj status v odnosu z Evropsko unijo. Zato je začela le-ta v svojem regionalnem pristopu opredeljevati

⁵ K Srednji Evropi šteje države Višegrajske skupine, baltiške države in Slovenijo (Vukadinović 2002: 15)

⁶ Tako so Grčija, Slovenija in Madžarska članice EU, Romunija, Bolgarija in Turčija pa kandidatke za vstop.

Zahodni Balkan kot ožje območje, omejeno na pet držav, ki so bile do pred kratkim, ko je Hrvaška postala uradna kandidatka za članstvo, le potencialne kandidatke za vstop v EU.

Za njegovo uporabo ne obstaja splošno strinjanje, saj naj bi nakazoval, da so strukturni problemi, kot sta gospodarska nerazvitost in etnični nacionalizem, omejeni na to regijo na periferiji Evrope. Prav tako postavlja regijo izven Evrope. Zaradi tega van Meurs (2000: 13) zagovarja ponovno uvedbo pojma Jugovzhodna Evropa, ki že sam po sebi vsebuje priznavanje dejstva, da regija pripada Evropi in s tem postanejo njeni problemi evropski in prav tako njihove rešitve.

3.2 Družbeno-ekonomska situacija

Rušenje socialističnega sistema ter tranzicija sta otežila položaj vseh novih demokracij na Balkanu. Medtem, ko je za Albanijo bil ta prehod iz dirigiranega gospodarstva na proste tržne odnose prehitel in preveč boleč (Vukadinović, 2002: 21), je ekstremna politična nestabilnost v devetdesetih letih vplivala na gospodarstva vseh držav, najbolj pa na tista, kjer so se oboroženi konflikti dejansko odvijali. Ravno po tem se države Zahodnega Balkana v svojih problemih razlikujejo od drugih držav v tranziciji. "Razpad bivše Jugoslavije, oboroženi konflikti v vseh njenih delih, izvajanje etničnega čiščenja, nacionalistični cilji s političnimi in ne ekonomskimi prioritetami, mednarodne sankcije proti Zvezni republiki Jugoslaviji (ZRJ)⁷, grški embargo proti Makedoniji, akcija NATO v ZRJ leta 1999 so vsi negativno delovali na gospodarstva vpletenih držav, kot tudi na celotno regijo" (Uvalić, 2002: 2). Občutno so zavrli potrebne politične reforme v smeri demokratizacije, ekonomske in institucionalne reforme, tako da danes "regijo označuje nizka produktivnost, neučinkovita alokacija resursov, mala in slabotna gospodarstva, šibke države in organiziran kriminal" (Pack in Kammel, 2003:4). Na političnem področju obstajajo poleg šibkih držav še nedržavne politične enote. Za prikaz politične raznolikosti v regiji je Dunajski inštitut za mednarodne ekonomske študije razvil sledečo klasifikacijo trenutne stopnje političnega razvoja:

- Države v vidno trajnem procesu demokratizacije⁸: Hrvaška
- Države v procesu demokratizacije: Albanija
- Države na začetku procesa demokratizacije: Srbija in Črna gora

⁷ Do podpisa sporazuma, dne 14. marca 2002, se je sedanja Srbija in Črna gora imenovala Zvezna republika Jugoslavija.

⁸ Z demokratizacijo je mišljen proces vzpostavljanja demokracije. Predpostavlja se, da vključuje vsaj dvoje ali troje bolj ali manj poštenih in svobodnih volitev ter vsaj eno urejeno zamenjavo strank v vladi (www.wiwi.ac.at/balkan/files/research_proposal_GDN-SEE_2002.pdf (5.4.2004))

- Države v politični krizi (zlom demokracije): Makedonija
- Države z občutno mednarodno vojaško in politično prisotnostjo: Bosna in Hercegovina
- Ozemlja na začetku procesa demokratizacije: Črna gora
- Ozemlja, ki so de facto mednarodni protektorati: Kosovo (www.wiiw.ac.at/balkan/files/research_proposal_GDN-SEE_2002.pdf (5.4.2004), str.11)

Ovire demokratizaciji predstavljajo “nestandardne politične ureditve” (Gligorov 2003a: 2). Ozki nacionalistični in populistični interesi, ki močno vplivajo na politično agendo, zavirajo pozitiven političen razvoj ter politično stabilnost. To se kaže v zaostankih v demokratičnem razvoju, pravni državi in liberalizaciji. Iz varnostnih razlogov so se v preteklosti dopuščale avtoritarne oblike odločanja in delovanja, za kar pa se posledično izkaže, da nedelovanje pravnega sistema in nepriznavanje svoboščin spodbuja rast neformalnega in tudi kriminalnega političnega in ekonomskega delovanja (Gligorov 2003b).

Poleg političnih nestabilnosti se države Zahodnega Balkana soočajo z gospodarskimi težavami. Od drugih držav v tranziciji se razlikujejo po slabši ekonomski situaciji, kar kažejo dosežene nizke stopnje razvoja, visoke stopnje brezposelnosti, zunanjetrgovinski primanjkljaji, nizke stopnje varčevanja, tujih neposrednih investicij in strukturnih reform. Čeprav je gospodarska rast v regiji že od leta 2000 višja od štirih odstotkov BDP, gospodarstva še do danes niso nadomestila izgubljenih let v preteklem obdobju, tako da je edino Albanija dosegla stopnjo razvoja, kot jo je imela v letu 1989 (Portal EUf 2004:1-2).

V strogo ekonomskem smislu se za stopnjo razvoja države oziroma povprečne blaginje ali revščine posameznikov najpogosteje uporablja kazalec bruto domačega proizvoda na prebivalca. Po razdelitvi Svetovne banke⁹ spadajo vse države Zahodnega Balkana, razen Hrvaške, v skupino z nižje-srednjim dohodkom, Hrvaška pa v višji srednji razred¹⁰. Med deli

⁹ www.worldbank.org/data/countryclass/classgroups.htm, (21.7.2004)

¹⁰ Svetovna banka deli države v štiri kategorije glede na njihove stopnje dohodka na prebivalca¹⁰: gospodarstva z nizkim dohodkom, srednjim (ki se še naprej deli na nižji in višji srednji) ter visokim dohodkom. V kategorijo gospodarstev z nizkim dohodkom se uvrščajo države z bruto družbenim dohodkom na prebivalca 765 \$ ali manj. V nižje srednjem razredu so države s 766 do 3035 \$ na prebivalca, v višje srednjem od 3036 do 9385 \$ na prebivalca. Države v visokim dohodkom so tiste z bruto družbenim dohodkom nad 9386\$ na prebivalca. Za razdelitev uporablja Svetovna banka podatke iz leta 2003. (www.worldbank.org/data/countryclass/classgroups.htm, 21.7.2004). Po novi metodologiji se namesto bruto nacionalnega produkta na prebivalce uporablja kazalec bruto nacionalnega dohodka na prebivalca, zaradi česar pa ne prihaja do večjih razlik, saj je vrednost proizvedenega blaga in storitev po definiciji enaka skupnemu dohodku, ki je izplačan faktorjem za proizvodnjo tega blaga in storitev (www.wordiq.com/definition/Measures_of_national_income, 21.7.2004).

regije so opazne velike razlike, saj je BDP na prebivalca na Kosovem le 700 €, v relativno najrazvitejši Hrvaški pa 5400 € (Portal EUe)¹¹.¹² Čeprav se po globalnih standardih te države ne uvrščajo med revnejše, pa v primerjavi s povprečjem držav EU v BDP na prebivalca po kupni moči dosega le od 10 do 30 odstotkov (www.chass.utoronto.ca/link/meeting/papers/rd200404_1.pdf, 23.7.2004: 3).¹³

Kot kazalec stopnje razvoja se uporablja tudi struktura proizvodnje in zaposlenosti. Kmetijstvo predstavlja večinski delež proizvodnje le v Albaniji (leta 2000 je kmetijstvo ustvarilo 51% BDP-ja Albanije), medtem ko so druge države bolj industrializirane, največji delež k BDP-ju vseh ostalih držav pa prispevajo storitve (Portal EUc)¹⁴.

Hitrejšo gospodarsko rast ovirajo zaostanki pri izvajanju strukturnih reform. Indikatorji o napredku v tranziciji Evropske banke za obnovo in razvoj kažejo, da so bile reforme uspešno izpeljane na področjih, ki so bila lažje izvedljiva, kot so privatizacija malih in srednjih podjetij, liberalizacija cen in reforme trgovine in sistema zunanje menjave. Po drugi strani pa ostajajo nezadovoljivo rešeni privatizacija velikih podjetij v državni ali družbeni lasti, prestrukturiranje upravljanja in podjetništva, politika konkurence, reforme v bančništvu in liberalizacija obrestnih mer, trg vrednostnih papirjev in nebančne finančne institucije (Uvalić, 2002: 5, 26).

Po celotni regiji je viden zaton stare industrije, ki je zapuščina investicijskega razcveta v 1970-ih. Geografska porazdelitev industrije v bivši Jugoslaviji je bolj upoštevala socialne kot ekonomske poglede, saj je zaposlovanje v državnih podjetjih imelo glavno vlogo pri socialni politiki. Tako se je velik del investicij izkazal za gospodarsko ter tehnično neučinkovit in se je že v 80-ih kazala vidna dekapitalizacija industrijskih podjetij. Velika podjetja, ki se zdaj soočajo z dolgovi, presežkom delavcev in zastarelo tehnologijo, ne ustrezajo zanesljivim investitorjem, da bi jih privatizirali. Tako so mnoga izmed njih že ustavila proizvodnjo, druga pa poslujejo z velikimi izgubami. Z deindustrializacijo so povezane neizrabljene industrijske kapacitete, infrastruktura, ki je predraga za vzdrževanje, ter delovna sila brez veščin, ki jih zahteva nov privatni sektor (European Stability Initiative 2003: 7, 8).

Glede na to se kot negativna posledica tranzicije še bolj kot drugod v Srednji in Vzhodni Evropi kaže velik problem v visoki brezposelnosti, ki dosega najvišje stopnje v Makedoniji,

¹¹ Portal EUa: Report From the Commission: The Stabilization and Association process for South East Europe, Third Annual Report, COM (2004) 202/2 final, Brussels, 30.3.2004, http://europe.eu.int/comm/external_relations/see/sap/rep3/strat_pap.pdf, str.16 (2. 5. 2004)

¹² Pri tem velja opozoriti na nezanesljivost podatkov iz regije, tudi zaradi razširjenega neformalnega sektorja.

¹³ Z razširitvijo EU na 25 članic, so se ti podatki zaradi slabšega gospodarskega stanja novih članic nekoliko izboljšali, vendar razlika med povprečjem BDP na prebivalca med razširjeno Evropo in Zahodnim Balkanom ostaja na podobni ravni.

¹⁴ Portal EUc: <http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/data.htm>

na Kosovem in v Bosni in Hercegovini. S tem prihaja do družbenih in političnih napetosti, saj so brezposelni večinoma mlajši in predstavniki manjšin. Tako so najbolj ogrožene skupine prebivalstva z nizkim življenjskim standardom predvsem manjšine, manj izobraženi delavci, brezposelni in ruralno prebivalstvo. Poročilo Evropske komisije (COM (2004) 2002/2 final) ocenjuje, da v več državah od 20 do 25 odstotkov državljanov živi pod mejo revščine¹⁵. Po indikatorju človeškega razvoja (Human Development Index)¹⁶ od ostalih držav regije izstopa Hrvaška, ki spada v razred z visokim človeškim razvojem (0,830), sledijo pa ji Makedonija (0,793), Albanija (0,781) in Bosna in Hercegovina (0,781), ki so uvrščene v srednji razred (http://hdr.undp.org/reports/global/2004/pdf/hdr04_HDI.pdf, 22. 7. 2004).¹⁷

Spremljajoč pojav nizki brezposelnosti in tudi nizkemu življenjskemu standardu je razširjen neformalni sektor, ki z neplačevanjem dajatev in izkrivljanjem podatkov onemogoča učinkovito delovanje javnega sektorja. Oblasti se soočajo z nezadostnimi prihodki, da bi lahko vzdrževali moderno administracijo. K temu prispevata tudi deindustrializacija in trajna kmetijska nerazvitost, ki jo ESI (European Stability Initiative) ocenjuje za enako pomemben strukturni problem za Zahodni Balkan. Desetletja je bilo privatno kmetijstvo in podeželje zapostavljeno. Palairt (v ESI 2003: 8) je izdelal oceno, da je v letih 1976-78 delovna produktivnost v kmetijstvu v Jugoslaviji dosegala le deset odstotkov francoske. Zaradi padanja zaposlenosti v industriji so se mnogi vrnili k preživitvenemu kmetijstvu, kjer z malo mehanizacije obdelujejo male površine. Ker proizvedejo le malo presežkov za trg, ne morejo vlagati v izboljšanje produktivnosti in se izvleči iz revščine (European Stability Initiative 2003: 7, 8).

Nestabilen je tudi zunanjetrgovinski sektor, v katerem dosegajo vse države zelo neuravnoteženo trgovinsko bilanco, tako da vrednost uvoza večkratno presega vrednost izvoza. Primanjkljaj v tekočem delu plačilne bilance se mora tako pokriti s kapitalskimi prilivi iz tujine. Stopnje tujih neposrednih investicij (TNI) sicer naraščajo, vendar iz tega ne moremo sklepati na trende v prihodnosti, saj so bili dosednji rezultati v veliki meri povezani s privatizacijo v storitvenem sektorju, to je v bančništvu in telekomunikacijah. V zadnjem letu so se povečali prilivi v Srbijo in Črno goro, še vedno pa več kot polovica celotne vrednosti TNI v regiji odpade na Hrvaško (Portal EUf 2004: 11-14). Drugi pomemben vir kritja

¹⁵ Pri tem opozarjajo, da se meje revščine razlikujejo glede na čas in prostor ter da vsaka država določa mejo revščine glede na svojo stopnjo razvoja, družbene norme in vrednote. Torej gre za nacionalne meje revščine, medtem ko so te številke pri globalni meji revščine (odstotek prebivalstva, ki živi z dohodkom pod mednarodno dogovorjeno spodnjo mejo, to je 1 \$ na dan, korigirano s kupno močjo (PPP)) veliko nižje.

¹⁶ Po HDI so države razvrščene v tri skupine: nizek (0- 0,50) , srednji (0,51- 0,79) in visok (0,80- 1,0) človeški razvoj. Za primerjavo navajam še HDI za Slovenijo, ki je 0,895.

¹⁷ Za Srbijo in Črno goro ni podatkov.

primanjkljaja na tekočem računu je mednarodna finančna pomoč v obliki dotacij ali posojil, ki pa je večkrat kritizirana zaradi svoje nerazvojne usmerjenosti (Uvalić, 2002: 6, Inotai 2002: 3, 4) ter ustvarja problem odvisnosti od pomoči. To pomeni, da obstaja tveganje, da bi se z ukinitvijo pomoči gospodarstva zrušila. S transferji mednarodnih sredstev se ne ustvarjajo pogoji za trajno ekonomsko obnovo in samovzdrževano rast (Uvalić 2002: 6).

4. MEDNARODNA MENJAVA KOT FAKTOR GOSPODARSKEGA RAZVOJA

Mednarodni ekonomski odnosi niso samostojen dejavnik gospodarskega razvoja, vendar so kljub temu pomembni, saj lahko pospešujejo in krepijo pozitivne učinke drugih faktorjev razvoja. Čeprav je stopnja gospodarskega razvoja primarno odvisna od notranjih pogojev v državi, danes prevladuje mnenje, da mednarodna trgovina pomembno prispeva k razvojnemu procesu¹⁸. K temu bi lahko dodali še številne negativne učinke, ki jih ima na razvoj mednarodna trgovina, kot je na primer povečevanje razlik med bogatimi in revni, tako znotraj države kot med državami, ali, kot ugotavlja Todaro (1997: 448), da imajo glavne koristi od mednarodne trgovine bogate države, znotraj manj razvitih držav pa velik del koristi pripada tujcem in bogatim slojem prebivalstva. Poleg tega Dani Rodrik na podlagi ekonometrične študije ugotovi, da ni ekonomskega argumenta v prid vladni podpori izvoznim aktivnostim¹⁹ (Rodrik 1999: 37) Kljub številnim slabostim, ki jih na tem mestu nisem omenila, se poskušam v nalogi osredotočiti na pozitivne učinke, ki jih trgovina lahko ima na razvojni proces.

4.1 Kratek pregled teorij mednarodne menjave

Za tradicionalno teorijo mednarodne trgovine sta ključna principa specializacije in primerjalnih prednosti. Princip primerjalne prednosti pravi, da se bo država specializirala za izvoz tistih proizvodov, ki jih lahko proizvaja po najnižjih relativnih stroških. In prav zaradi razlik v primerjalnih prednostih pride do tega, da sta po specializaciji in menjavi obe državi na boljšem. Klasično teorijo, ki temelji na enem variabilnem proizvodnem dejavniku (stroških dela) in popolni specializaciji, je izboljšala Heckscher-Ohlinova teorija, ki upošteva vpliv razlik v preskrbljenosti s proizvodnimi dejavniki na mednarodno specializacijo. Do trgovine

¹⁸ Malek Mansour (2003: 1-34) našteva različne empirične potrditve povezanosti med odprto trgovino in razvojem: Dollar (1992), Dowrick (1994), Sachs in Werner (1995), Harrison (1996), Edwards (1998).

¹⁹ V podporo temu daje Rodrik (1999: 13) primer uspešnega povojnega razvoja v državah, ki so oblikovale domačo investicijsko strategijo za začetni zagon in so imele primerne institucije za blažitev zunanjih šokov in ne v tistih, ki so se zanašale na zmanjševanje ovir trgovini in kapitalskim prilivom. Vladna politika se mora po njegovem mnenju osredotočiti na osnove gospodarske rasti – investicije, makroekonomsko stabilnost, človeške resurse in dobro vladanje ter ne sme svoje razvojne strategije prepuščati mednarodni gospodarski integraciji.

med državami prihaja zaradi različne preskrbljenosti s posameznimi proizvodnimi dejavniki, kar vpliva na relativne faktorske cene (Todaro 1997: 430- 432). Tako država izvažata tisto blago, za katerega ima veliko razpoložljivih faktorjev za proizvodnjo in uvažata blago, ki intenzivno uporablja relativno redek in drag dejavnik v deželi. S trgovino so tako spodbujeni tisti sektorji gospodarstva, v katerih imajo posamezne države primerjalne prednosti. Neoklasična teorija opozarja, da naj se država ne poskuša vmešavati v prosto delovanje trga, saj bo gospodarstvo samo s pomočjo trgovine izbralo boljšo obliko specializacije. To pomeni, da bo takšna oblika boljše odražala primerjalne prednosti države (Mansour Malek, 2003: 2). Glavni zaključek neoklasičnega modela svobodne trgovine je, da s trgovino vse države pridobijo. Pospešuje se "večja mednarodna in domača enakost z izenačevanjem faktorskih cen, povečevanjem realnih dohodkov držav, ki trgujejo in z vzpodbujanjem učinkovite uporabe resursov vsake posamezne države" (Todaro 1997: 436). Zato je za pospeševanje razvoja potrebna navzven usmerjena politika.

Vendar teorije mednarodne menjave niso mogle pojasniti sodobne mednarodne menjave zaradi togih predpostavk, kot so popolna konkurenca, mednarodna negibljivost proizvodnih dejavnikov, popolna informiranost o možnostih mednarodne menjave ali nepriznavanja pomena tehnologije (Svetličič 1996: 146)²⁰. Zaradi spremenjene strukture in smeri mednarodne menjave in nezmožnosti teorij, da bi jih pojasnili, je nastala potreba po novih pristopih. Novosti, ki so jih vključile nove teorije mednarodne menjave, so: ekonomije obsega, diferenciacija proizvodov in intra panožna menjava, tehnologija in inovacije, nepopolna konkurenca in industrijska organizacija (Svetličič 1996: 180). Nove teorije pa ne zanikajo dognanj tradicionalnih teorij, ampak našteje novosti vgradijo v njih in jih tako dopolnijo.

Zaradi že omenjenih strukturnih sprememb je potrebno redefinirati tudi principa primerjalne prednosti in specializacije. V okolju, kjer prevladuje intraindustrijska menjava²¹ in proizvodi, ki temeljijo na znanju, primerjalna prednost, ki izhaja iz proporcionalnosti proizvodnih faktorjev torej ne zadošča več. Do mednarodne menjave ne prihaja le zaradi različne

²⁰ Svetličič (1996: 146-149) našteva še druge slabosti tradicionalnih teorij mednarodne menjave. Podjetje se obravnava kot nepopisan list, to pomeni, da na popolnem trgu nimajo velikosti in strategije ter da le reagirajo na spremembe v tržnih pogojih. Naslednja kritika je statična osnova mednarodne menjave, ki predpostavlja, da so subjekti menjave neodvisna podjetja na obeh straneh meje. Vendar pa se z nastopom transnacionalnih podjetij odprejo tudi možnosti, da podjetje s poslovalnico v drugi državi ne posluje več s pomočjo trga. Preveč se tudi poudarja substitucija dejavnikov kot spodbude mednarodne menjave, medtem ko jo lahko bolj pospeši zmanjšanje transportnih stroškov. Prevelik pomen se daje razpoložljivim virom kot determinantam mednarodne menjave, vendar so danes od naravnih pomembnejše ustvarjene prednosti. Te so gibljive med državami, kar lahko deluje nasproti pričakovanjem neoklasične teorije, ki temelji na razpoložljivih vzorcih.

²¹ Intraindustrijska menjava pomeni, da dežele vstopajo v izvoz in uvoz enakih skupin proizvodov, npr. tekstil za tekstil (Bobek in Gusel, 1998: 24)

obdarjenosti z dejavniki, pač pa zaradi naraščajočih donosov, različne produktivnosti, razvoja tehnologije, različnih okusov, ipd. Tako Bobek in Gusel (1998: 27) ločita tri vrste primerjalnih prednosti: naravne, dosežene in inducirane. Naravna primerjalna prednost je domena primarnih proizvodenj, do doseženih primerjalnih prednosti pa se pride s pomočjo intraindustrijske specializacije, ekonomije obsega, tehnoloških inovacij ali izobraževanja. Za inducirano primerjalno prednost je pomembna politična intervencija, ki je lahko ciljno usmerjena na tiste sektorje, ki so potencialno sposobni doseči naravno ali doseženo primerjalno prednost, vendar pa zaradi določenih ovir ni uresničena. Naloga političnega posega je, da te ovire odstrani. Druga možnost za doseg induciranih primerjalnih prednosti je politična intervencija, ki je motivirana z rentništvom. S pomočjo subvencioniranja izvoza ali carinske zaščite doseže država naraščajoče rente.

Najbolj so tradicionalno teorijo na področju primerjalnih prednosti napadale manj razvite države in so ji očitale statičnost in irelevantnost za razvojni proces, saj naj bi se po tej teoriji specializirale v proizvodnji primarnih in delovno intenzivnih proizvodov, kar pa jih postavlja v podrejen položaj nasproti razvitim državam. To utemeljujejo z onemogočenim dostopom do dinamičnih koristi²², ki izhajajo iz industrijske proizvodnje (Salvatore 1983/1998: 330, 331). Ta očitek izgubi na moči, če teorijo primerjalnih prednosti razumemo dinamično. Relativna preskrbljenost s proizvodnimi faktorji ni fiksna, temveč se spreminja z akumulacijo fizičnega in človeškega kapitala. Zato morajo manj razvite države delovati proti temu, da bi obtičale v specializaciji počasi rastočih proizvodenj, ampak morajo z razvojno politiko izboljševati svojo preskrbljenost z resursi in spreminjati svoje primerjalne prednosti v ustrežnejši smeri (Senjur, 1991: 186, 187). Do spremembe pride z izboljšanjem izobrazbe, z dvigom delovnih spretnosti delavcev in menedžerjev, s tehnološkimi spremembami in prilagoditvijo na domače razmere, s povečanjem dohodkov in spremenjeno strukturo domačega povpraševanja (Cypher in Dietz 1997/2004: 287).

Kljub temu, da se z novimi pogledi na primerjalne prednosti, ki upoštevajo dinamičnost, ohrani njihova relevantnost za preučevanje, očitki o vplivu vzorca specializacije v gospodarstvu na razvoj ne zbledijo. Tako Malek Mansour (2003: 1-10) ob navajanju predhodnih²³ in svoje lastne raziskave ugotavlja, da na povezavo med trgovinsko odprtostjo in

²² Dinamične koristi, ki izhajajo iz industrijske proizvodnje, so bolj izobražena delovna sila, več inovacij, višje in stabilnejše izvozne cene in višji dohodek (Salvatore 1983/1998: 330).

²³ Dowrick v svoji empirični raziskavi ugotavlja, da lahko trgovina zapre nekatere države v vzorec specializacije, ki zahteva nizke spretnosti in ima nizko rast. Busson in Villa na podlagi raziskave pravita, da je bolje za razvoj, če je trgovina države specializirana v blago, za katerega je svetovno povpraševanje dinamično. Tako je specializacija v »napačno« blago, to je tisto, po katerem svetovno povpraševanje upada, škodljivo za razvoj. V

razvojem vpliva sektorska specializacija. Država, ki se specializira v proizvodnji z nizkim potencialom “učenja ob delu” (learning by doing), in trguje z drugo državo, ki je specializirana v proizvodih z visokim potencialom učenja, tvega, da se bo razlika med njima čez čas še povečevala na podlagi dinamičnih primerjalnih prednosti, ki jih bo pridobila druga država. Zaradi tega pri obravnavi trgovine med državami Zahodnega Balkana in Evropske unije upoštevam tudi ta dejavnik, da lahko preverimo, kakšne so možnosti razvoja v državah prek prenosa znanja.

4.2. Trgovinske strategije za razvoj

Iz pogleda na vlogo trgovine pri razvoju sta se razvili dve strategiji razvoja: navzven in navznoter usmerjena. Medtem ko so v 1950-ih in 1960-ih dominirali zagovorniki navznoter usmerjene strategije uvozne substitucije, danes prevladajo zagovorniki izvozno usmerjenega razvoja (Todaro 1997: 459).

Strategijo uvozne substitucije so zagovarjali predvsem predstavniki teorije odvisnosti, ki so videli trenutni mednarodni ekonomski sistem kot oviro za razvoj manj razvitih držav. Prebisch-Singerjeva teza o poslabševanju odnosov menjave za izvoznike primarnih proizvodov je vodila v sklep o nujnosti zaščite domače predelovalne industrije prek razvojnega koncepta uvozne substitucije. Njeno bistvo je nadomestitev uvoza z domačo proizvodnjo industrijskih proizvodov. Glavni element pri tej strategiji pa so protekcionistična sredstva, kot so zaščitne carine, uvozne kvote ali precenjen menjalni tečaj domače valute (Todaro 1997: 428, 429, 465).

Prednosti druge strategije, to je izvozne usmerjene industrializacije, se kažejo v omogočanju manj razviti državi, da izkoristi prednosti ekonomije obsega in da ni omejena z majhnim domačim trgom. Velik svetovni trg omogoča državi neomejeno povečanje industrijskega izvoza. Druga pozitivna stran proizvodnje za izvoz je spodbujanje učinkovitosti v celotnem gospodarstvu, saj se napredek iz izvoznega sektorja prenese tudi na drugo domačo industrijo (Salvatore 1983/1998: 346).

Poleg zgoraj omenjenih pozitivnih učinkov mednarodne trgovine na gospodarski razvoj (velikost trga in večanje učinkovitosti) na tem mestu dodajam še druge, kot jih vidi Haberler (Salvatore 1983/1998: 333). Trgovina lahko prispeva k polni izkoriščenosti sicer podzaposlenih domačih resursov, kar je povezano z nezadostnim domačim povpraševanjem.

nasprotju s tem Sachs in Werner ugotovita, da se države z odprto trgovino prej preobrazijo iz izvoznikov primarnih v industrijske izdelke (Malek Mansour 2003: 1-10).

Deluje tudi kot sredstvo za prenašanje novih idej, tehnologij ter drugih znanj. Nadalje se z njo lažje vzpostavi mednarodni tok kapitala iz razvitih držav. Kot zadnje vidi Haberler trgovino kot protimonopolno orožje, ki vzpodbuja večjo učinkovitost domačih proizvajalcev, da bi se lahko soočili s tujo konkurenco.

Še dodatno pa lahko poudarimo pomen mednarodne menjave za države Zahodnega Balkana, ker gre za majhne države. Po eni strani jim izvozna usmerjenost omogoča edino možnost za izgradnjo velikoserijske proizvodnje in doseganje ekonomij obsega, po drugi pa jim uvoz omogoča pridobitev tistega blaga in storitev, v proizvodnji katerih majhne države nimajo primerjalnih prednosti in bi bila njihova proizvodnja doma neracionalna (Damijan 1996: 115). Damijan zaključí, da je izvozna specializacija preprosto nujna komponenta vsake razvojne strategije majhne države²⁴.

²⁴ Pri tem se ne bom spuščala v natančno opredeljevanje kriterijev velikosti države, ampak naredim le kratek pregled, da lahko kategoriziram države Zahodnega Balkana. Obstajajo številni kriteriji velikosti države, v grobem pa jih je možno razdeliti v dve osnovni skupini: med kvalitativne in kvantitativne. Kvalitativni, kot so možnost vplivanja na mednarodni sistem (Keohane 1967) ali možnost doseganja varnosti s svojimi zmogljivostmi (Rothstein 1967) (v Benko 1997:250), pri pomenu opredelitve mednarodne menjave za majhne države nimajo takšnega pomena, čeprav je uspešnost gospodarstva odvisna tudi od dejavnikov, kot so odprtost okolja do sprememb, pomen učenja, gospodarska in zunanja politika (Vončina, 2003: 14), ki jih ne moremo opisati z izmerljivimi kriteriji. Zaradi svoje preprostosti so pri moji opredelitvi primernejša kvantitativna merila, kot so geografski, demografski in ekonomski kriteriji. Najbolj splošno uporabljano merilo velikosti držav je demografski kriterij. Glede na število prebivalcev se najpogosteje kot ločnice med majhnimi in velikimi državami določajo meje od pet do petnajst milijonov. Damijan (1996:66) našteva zgornje meje števila prebivalstva za majhne države, kot jih opredeli Kuznets, Senjur (oba deset milijonov prebivalcev), Robinson (petnajst milijonov) in Hughes (pet milijonov). Jazbec (2001) postavi zgornjo in spodnjo mejo, to je med 1,5 in 15 milijoni prebivalcev, navaja pa še druge avtorje: Barstona (zgornja meja med deset in petnajst), Clarke in Payne (do enega milijona), Kramerja (do petnajst milijonov), Staniča (do deset milijonov) ter Bray in Packerja (do milijon in pol). Salvatore (1997: 23) loči med izredno majhnimi državami (pod milijon prebivalcev), zelo majhnimi (od milijon do pet milijonov) in majhnimi (od pet do šestnajst milijonov). Vendar pa Damijan (1996: 67) zaključí, da demografski kriterij ni primeren in lahko število prebivalcev uporabljamo kot pokazatelj velikosti domačega trga le, če upoštevamo tudi stopnjo razvitosti države. Kot najbolj izrazit ekonomski kriterij se uporablja bruto domači proizvod, ki ga je mogoče potrditi tudi z vidika doseganja ekonomij obsega, saj lahko njegova nizka vrednost prek majhne kupni moči omejuje skupni obseg proizvedenega blaga (Lloyd v Damijan, 1996: 68) Deutsch opredeli za majhne države tiste »mednarodne politične akterje, katerih celotni BDP šteje manj kot en odstotek svetovnega BDP« (Baehr 1975: 460) Malo nižji kriterij postavi Damijan (1996: 69), pri katerem majhne države posegajo od 0,05% do 0,5% svetovnega BDP-ja. Zahtevo po kombiniranju demografskih z ekonomskimi kriteriji je upošteval Vital, ki je pri gospodarsko razvitih državah za majhne štel tiste s prebivalstvom pod zgornjo mejo deset do petnajst milijonov, pri državah v razvoju pa je to mejo postavil višje, pri dvajset do trideset milijonov (v Keohane, 1969:294). Podobno je Lloyd (1968) poleg števila prebivalcev upošteval še bruto domači proizvod in za majhne države označil tiste, katerih BDP je manjši od 20 milijard USD in število prebivalcev manjše od petnajst milijonov (Damijan, 1996: 73). Če pogledamo zdaj države Zahodnega Balkana, vidimo, da se po večini definicij glede na število prebivalcev uvrščajo med majhne države. Tudi po opredelitvi, ki je za mejo med velikimi in majhnimi državami izbral pet milijonov prebivalcev, bi med velike države spadala le Srbija in Črna gora (8,2 milijona prebivalcev v letu 2002 (www.worldbank.org/data/countrydata/countrydata.html, 27.7.2004)). Vendar pa glede na to, da moramo upoštevati še stopnjo razvitosti in da vseh pet držav skupaj predstavlja le 0,18% svetovnega BDP, lahko naredimo zaključek, da gre za majhne države (lastni izračun na podlagi www.worldbank.org/data/databytopic/GDP.pdf, 27. 7. 2004).

Vendar pa Salvatore (1983/1998: 346) opozarja tudi na slabosti izvozne naravnosti manj razvitih držav, saj le-te zaradi konkurence bolj uveljavljenih in učinkovitih industrij v razvitejših državah težko vzpostavijo izvozne industrije. Prav tako pa razvitejše države z visoko stopnjo efektivne zaščite preprečujejo dostop na svoje trge proizvodom, v katerih manj razvite države že imajo ali pa bi lahko kmalu pridobile primerjalne prednosti.

Zaradi navedenih slabosti izključno omenjenega pristopa razvojne politike je večina soglasna, da je v prednosti eklektičen pogled (Todaro 1997: 481), ki upošteva argumente svobodne trgovine izvozno usmerjene strategije kot tudi protekcionistične modele iz uvozno-substitucijske strategije. Cypher in Dietz (1997/2004: 283) pravita celo, da izbira ni med uvozno substitucijo in izvozom, kot podajajo dilemo neoliberalni ekonomisti, ampak gre za izbiro pri zaporedju stopenj uvozne in izvozne substitucije in narave izvoznih produktov ter v kateri stopnji cikla industrializacije naj pride do izvoza. Pravilna zaporednost strategij vključuje ustrezno kombinacijo izvažanja in uvozne substitucije.

Po primarni uvozni substituciji naj bi se podjetja naučila tekmovati v cenah in kvaliteti z uvoženimi produkti, čemur sledijo širše možnosti z razširitvijo proizvodnje za tuje trge. Za manjše države z omejenim domačim trgom in le nekaj podjetij v posamezni industriji je koristna začetna intervencija države, da pomaga z razširjati proizvodnjo na izvozne trge. S tem se prej dosežejo ekonomije obsega in tehnološka zrelost. Z že prej omenjenimi koristmi izvozne usmerjenosti lahko razložimo možnost financiranja večje stopnje uvoza vmesnih in kapitalnih produktov. Tako se razširjanje izvoza financira iz lastnih sredstev. Prav tako izvoz podjetij, ki so jih prej podpirali z uvozno substitucijo, spreminja strukturo in postaja vse bolj podoben izvozu razvitejših držav, s čimer se zmanjšajo pritiski Prebisch-Singerjeve hipoteze o slabšajočih pogojih menjave. Bistvo faze izvozne substitucije je povečati proizvodnjo produktov iz primarne industrializacije prek uvozne substitucije, tako da se zmanjša pomen predhodnega vzorca primarnega izvoza in glavno vlogo vse bolj prevzemajo industrijski izdelki (Cypher in Dietz 1997/2004: 285, 286).

4.3 Trgovinska politika

Že v zgornjem delu omenim, da nove teorije dajejo teoretično podlago za poseganje države v gospodarstvo. Tako pri doseženih kot induciranih primerjalnih prednostih pride v poštev komplementarna vloga države in poseganje v prosto delovanje tržnega mehanizma, čemur neoklasične teorije nasprotujejo. To nasprotje argumentov neoklasične z novimi teorijami, predstavim v sledečem poglavju.

Temeljna dilema politike mednarodne menjave je med liberalizmom in intervencionizmom. Liberalizacija trgovine po mnenju trgovinskih optimistov deluje spodbujevalno na izvozno in gospodarsko rast, vendar postaja vse bolj jasno, da uspešen razvoj zahteva večjo vlogo države v gospodarstvu, kot jo je predvidela neoklasična teorija.

Nove teorije ugotavljajo, da v razmerah nepopolne konkurence, ko postaja svetovni trg vse bolj oligopolističen, svobodna menjava ni več najboljša rešitev.

V devetdesetih letih je prišlo do preobrata v razmišljanju glede vloge tržne liberalizacije. Prosti trg in liberalna gospodarska politika sta še vedno pomembna, vendar samo to ne zadostuje, saj je trg odvisen od učinkovitih držav. Pozornost se naj posveča tudi sposobnosti držav in ustvarjanju institucionalnih pogojev, v katerih lahko trg uspeva. Ti pogoji vključujejo: jasne lastniške pravice, pravno državo, finančni sistem, aktivno civilno družbo, "dobro vlado" in učinkovito javno upravo (Desai in Potter 2002: 137, 138).

Svetličič (1996: 180) navaja troje argumentov za intervencionizem države v mednarodno menjava. Prvi argument pravi, da lahko ovire trgovini krepijo blagostanje kadar obstajajo ekonomije obsega, tržne napake ali zunanje ekonomije²⁵. Drugi argument se nanaša na monopolistično konkurenco²⁶, v kateri imajo domači proizvajalci monopol in lahko zaščita izboljša odnose menjave. Tretji argument zagovarja intervencionizem države z rentništvom in pravi, da so carine prva najboljša rešitev za majhno državo ter da subvencioniranje izvoza krepi narodno blaginjo.

Salvatore (1983/1998: 269-272) deli argumente za trgovinski protekcionizem na vprašljive in upravičene. Prvi vprašljiv argument je ta, da so trgovinske omejitve potrebne za zaščito domače delovne sile proti poceni tuji delovni sili. Vendar se lahko stroški delovne sile, kljub višjim plačam kot v tujini, znižajo z večjo produktivnostjo dela, ali pa se država s poceni delovno silo specializira v izvažanje delovno intenzivnega blaga, država z dražjo delovno silo pa v proizvodnjo in izvoz kapitalno intenzivnega blaga, s čimer pride so obojestransko koristne menjave. Drugemu argumentu, ki pravi, da naj carinske stopnje služijo izenačitvi cen uvoženih in domačih izdelkov, se Salvatore zoperstavlja s protiargumentom, da bi se tako izničile mednarodne razlike v cenah in s tem tudi trgovina. Protekcionistično politika so zagovarjajo tudi z zmanjševanjem domače brezposelnosti in deficita v plačilni bilanci. Vendar

²⁵ »Zunanje ekonomije ali stranski učinki so tisti stroški ali koristi, ki se ne odražajo v tržnih cenah. Nanašajo se na razliko med privatnimi stroški ali koristmi in javnimi stroški ali koristmi« (Svetličič 1996: 149).

²⁶ Gre za »tržno strukturo, kjer ponudniki v določeni meri obvladujejo »svoje« povpraševalce in so zato monopolisti, po drugi strani pa poslujejo v pogojih medsebojne konkurenčnosti« (Lah 2000:136).

so to argumenti »siromašenja soseda« (beggar-thy-neighbor), saj koristi pridobivajo na račun drugih držav, zaradi česar se te države pogosto maščujejo.

Poleg številnih vprašljivih argumentov za zaščitno trgovinsko politiko, spadajo med upravičene zahteve po protekcionizmu zaščita industrije, ki je za državo strateškega pomena (Bobek in Gusel 1998: 74), nato argument mlade industrije ter optimalna carinska stopnja. Ker sta pri analizi trgovinske menjave med državami Zahodnega Balkana in Evropske unije najbolj primerna argumenta mlade industrije in optimalne carinske stopnje, sledi njuna natančnejša predstavitev.

4.3.1. Optimalna carinska stopnja

Za Salvatoreja (1983/1998: 239-241) je najbolj prepričljiv argument poseganja države v trgovino doseganje optimalne carinske stopnje. Pri tej stopnji je največja neto korist, ki izhaja iz razlike med izboljšanjem pogojev menjave in negativnim učinkom zmanjšanja trgovanja. Osnovna ideja teorije je, da lahko država svojo zunanjo trgovino omeji natanko v tej meri, da lahko optimalno izkoristi svojo potencialno monopolno moč. Predpostavka teorije je tako že v osnovi, da gre za veliko državo, ki lahko vpliva na svetovne cene (Corden v Damijan 1996: 150). Medtem ko si lahko večje države z optimalno carino izboljšajo pogoje menjave in si tako izboljšajo svojo blaginjo, pa carine pri malih državah ne vplivajo na njihove pogoje menjave, ampak deluje le negativen učinek zmanjšanja stopnje trgovine. Zaradi tega je za male države optimalna carinska stopnja nič (Salvatore 1983/1998: 241). Damijan (1996: 151, 152) nasprotuje temu argumentu, saj majhne države niso neka homogena skupina, ampak se njihove opcije pri politiki optimalne carinske stopnje razlikujejo in segajo od popolnoma proste trgovine (optimalna carinska stopnja je nič) do visoke stopnje protekcionizma. Sklep izpelje iz elastičnosti svetovnega povpraševanja po proizvodih, ki jih izvaža država. Za majhne države, ki izvažajo industrijske izdelke, je optimalna carinska stopnja nižja, od tistih, ki izvažajo pretežno primarne proizvode. Torej velja, da so manjše države, ki šele razvijajo svojo industrijsko strukturo, za zaščito domačega gospodarstva prisiljene v večji meri uporabljati višje carinske omejitve kot razvite države. Ta trditev pa temelji na naslednjem argumentu zaščite.

4.3.2 Argument mlade industrije

Argument mlade industrije ali “infant industry” argument pravi, da je zaščita pred uvoženim blagom potrebna, saj se na novo vpeljana industrija v državi konkurenčno še ni sposobna primerjati z mednarodno že uveljavljenimi podjetji. Posebej v času odprte mednarodne trgovine je za industrijo manj razvitih držav brez državne industrijske strategije skoraj nemogoče konkurirati.

Neka država lahko ima potencialne primerjalne prednosti pri določenem blagu, vendar zaradi pomanjkanja know-howa in začetne nizke stopnje proizvodnje, pri prosti trgovini industrija ne bi niti nastala, če pa so že začeli s proizvodnjo, pa ne more uspešno tekmovati s tujimi podjetji (Salvatore 1983/1998: 271), saj so njeni stroški zaradi tranzicijske neučinkovitosti višji. Ti se lahko zmanjšajo in premagajo le z učenjem prek dela, ko se v času dejanskega proizvodjanja nudijo možnosti izboljšanja učinkovitosti. Zoperstaviti se jim je mogoče še z bolj formalnimi procesi, kot so tehnološke posodobitve in dovoljenja, izboljšanje izobrazbe menedžerjev in delavcev ali organizacijske inovacije (Cypher in Dietz 1997/2004: 258, 259). Kljub temu ostaja carinska zaščita pomembnejše sredstvo, saj druge oblike povzročajo pritisk na že tako skromna državna sredstva.

Postavlja se tudi vprašanje, kako dolgo naj velja protekcionizem. John Stuart Mill je zagovarjal uvajanje carin v obdobju zaščitne faze, ko povprečni stroški v državi padejo na raven svetovnih cen. Po drugi strani je Bastable razvil teorijo, da je potrebno visoke stroške, ki jih prinaša protekcionizem, povrniti. Zaradi tega je zagovarjal obstoj zaščitnih carin dokler se povprečni stroški ne znižajo tako močno, da bi dobički iz proizvodnje nadomestili izgube zaščitne faze (Bobek in Gusel 1998: 46). Te nastanejo, ker potrošniki skozi višje cene in nižjo potrošnjo dejansko subvencionirajo domače proizvajalce in njihove zaposlene (Todaro 1997: 467, 468).

Za industrijo, ki proizvaja netrajne potrošne dobrine²⁷, postavljata Cypher in Dietz (1997/2004: 267) pet do sedem let za razumno obdobje, po katerem naj se zaščita konča in se od domačih proizvajalcev pričakuje, da so premagali glavne tranzicijske neučinkovitosti. Za zahtevnejše proizvode, z bolj kompleksno tehnologijo, pa dopuščata tudi daljše prehodno obdobje. Kadar je v državi potrebno splošno stopnjo človeškega kapitala in njeno tehnološko

²⁷ Pri primarni (druga imena so še lahka, horizontalna) industrializaciji prek uvozne substitucije se po pravilu začne s proizvodnjo relativno enostavnih netrajnih potrošnih dobrin, kot so oblačila, pijača, pohištvo, obutev. Pri tem gre za blago, za katerega že obstaja povpraševanje, ki pa je bilo do takrat rešeno z uvozom (Cypher in Dietz 1997/2004: 253).

in raziskovalno kapaciteto izboljšati z veliki investicijami v izobraževalni in zdravstveni sistem, se lahko obdobje carinske zaščite še podaljša, da se omogočijo potrebne investicije.

Ne glede na časovni okvir ukinitve zaščite mlade industrije je treba poudariti, da mora biti končno ukinjanje zaščite vključeno v vladni program. Ko se začne s programom industrializacije, naj bo podjetjem znano tudi, kdaj se zaščita ukine. V nasprotnem primeru lahko postane zaščita kontraproduktivna, ker jo podjetja dojemajo kot dovoljenje za drago, neučinkovito proizvodnjo, ki je ne prizadene zunanja konkurenca. Z znanim datumom konca zaščite pa so podjetja soočena z dejstvom, da morajo biti do takrat konkurenčna z uvozom ali pa bodo trpela posledice (Cypher in Dietz 1997/2004: 267, 268).

Koristi zaščite mlade industrije naj bi se kazale kot rezultat učenja ob delu, ko delovna sila razvije specifične in splošne sposobnosti, ki se lahko vsaj delno prenesejo na druga podjetja, s čimer se skrajša čas, ki ga ta podjetja potrebujejo za zmanjševanje tranzicijske neučinkovitosti. Pozitivne eksternalije na tehnologije in človeškem kapitalu tako pospešijo hitrost gospodarske rasti.

4.4 Področja politike mednarodne menjave kot načini intervencionizma države

Intervencionizem države lahko deluje spodbujevalno ali zaviralno na vključevanje domače industrije v mednarodne tokove blaga. Z vpeljavo uvoznih carin ali kvot lahko omejuje uvoz in tako posredno omogoča razvoj domačih podjetij. Po drugi strani pa lahko s subvencijami spodbuja izvoz domačih podjetij.

Prav tako lahko ločimo med pozitivno in negativno diskriminatorno politiko mednarodne menjave. Če uporabimo klavzulo največje ugodnosti kot kriterij za nediskriminacijo, se pojavljajo odkloni od nje v obe smeri, negativno in pozitivno. Prva se ponavadi uporablja v obliki gospodarskih sankcij proti državi, katere politika je nezaželjena. Pri pozitivni diskriminaciji pa, kot pove že ime samo, gre za pozitiven namen, omogočiti drugi strani boljši dostop do svojega trga kot ostalim. To se lahko doseže z različnimi oblikami: z nižjimi carinskimi obremenitvami pri uvozu določenih dobrin kot določa klavzula največje ugodnosti, z uporabo sistema splošnih preferencialov, s carinskimi preferencami podskupinam držav v razvoju (Bobek in Gusel, 1998: 51). Tu naštetih diskriminatornih ukrepov lahko delujejo spodbujevalno za razvoj manj razvitih držav, kar pa ne moremo reči za ostale, kot so preferencialni trgovinski sporazumi med razvitimi državami, saj se lahko stroški prenesejo na ostali svet.

V nadaljevanju bom predstavila pregled posegov države v delovanje trgovinske menjave.

Zgodovinsko gledano je najpomembnejši tip omejevanja trgovine carinska zaščita. Čeprav se razlaga njihova uvedba z ekonomskimi argumenti, ugotavljata Bobek in Gusel (1998: 74), da “vlade pri njihovem uvajanju bolj sledijo neekonomskim ciljem ali pa zastopajo interese tistih, ki od zaščite največ pridobijo”. Kljub temu se zastavlja vprašanje, ali so carine najboljši način doseganja zastavljenih ciljev. Teoretično gledano so slabša rešitev od subvencij, saj subvencija ne viša cene uvoženega blaga in ne povzroča zmanjšanja porabe v državi uvoznici (Salvatore 1983/1998: 272, Bobek in Gusel 1998: 74, 75). Želja pomiriti proizvajalce in zaposlene v določeni industriji presega interese države v celoti. Gledano iz tega vidika je velik del kmetijske zaščite v razvitih industrijskih državah le popuščanje oblasti raznim političnim pritiskom.

V zadnjih letih se je raven carin za industrijsko blago znatno zmanjšala, vendar moramo biti pri tem pazljivi, za kakšno strukturo carin gre. Kljub temu, da povprečne carinske stopnje v določeni državi padajo, lahko postaja carinska struktura vse bolj protekcionistična. Teorija učinkovite zaščite pojasnjuje, kako je lahko kljub nizkim nominalnim stopnjam zaščite stopnja učinkovite zaščite vseeno visoka. V razvitih državah namreč velja praksa, da višja stopnja finalizacije pomeni tudi višjo carinsko stopnjo. Tako lahko v kombinaciji z ničelnimi carinami na uvožene surovine tudi nizke nominalne carine na predelane proizvode predstavljajo visoke učinkovite stopnje zaščite²⁸ (Todaro 1997: 473). V okviru protekcionizma razvitih držav daje njihova carinska struktura največjo stopnjo učinkovite zaščite proizvodom v tistih industrijah, v katerih so njihovi manj razviti trgovinski partnerji najbolj konkurenčni. Čeprav so carinske stopnje v EU danes dosegle zgodovinsko najnižje stopnje, še vedno velik delež uvoza v EU vstopa ob visokih carinah. V največji meri se to nanaša na tekstilno industrijo, kjer bodo carine nad 10 odstotno stopnjo še v letu 2005 za 90 odstotkov uvoza v EU. Za EU je značilna visoka zaščita kmetijskih izdelkov, kjer še vedno ostajajo najvišje carinske stopnje za produkte, kot so meso, žitarice in mlečni proizvodi (Brenton 2000: 6,7). Helleiner (Todaro 1997: 464) ocenjuje, da je vzrok taki trgovinski politiki nesposobnost industrije razvitih držav, da bi konkurirala manj kvalificirani delovni sili, saj jih njihove relativno visoke plače postavljajo v primerjalno neprednost.

Poleg carin omejujejo mednarodni pretok blaga še necarinske omejitve, ki postajajo vse bolj pomembne. Olechowski (Bobek in Gusel 1998: 84) je definiral necarinske ovire kot „vse

²⁸ Nominalna (ad valorem) carinska stopnja se nanaša na končne cene blaga in v odstotkih kaže koliko so domače cene uvoženih dobrin višje, kot bi bile brez zaščite.

Učinkovita stopnja zaščite kaže odstotek, za katerega lahko dodana vrednost na določeni stopnji predelave v domači industriji presega tisto, kakršna bi bila brez zaščite (Todaro 1997: 471).

javne predpise in vladno prakso, ki predstavljajo neenakopravno postopanje pri domačem in tujem blagu iste ali podobne vrste”. Tako vidimo, da sem spada široka paleta različnih oblik omejitev, od tistih, pri katerih je osnovni namen omejiti uvoz ali okrepiti domačo proizvodnjo v konkurenčnem boju, do tistih, ki niso neposredno vezani na trgovino, vendar je njihov sekundarni učinek vseeno zmanjšanje uvoza. Poleg tega Bobek in Gusel (1998: 85) ločita med količinsko delujočimi ukrepi in ukrepi, ki delujejo prek cen in stroškov. Količinske omejitve postavljajo ukrepi, kot so uvozne kvote ali prostovoljne izvozne omejitve. Ukrepi, kot so spremenljive uvozne dajatve, protidumpinške carine ali subvencije, pa delujejo s povišanjem cen uvoza ali znižanjem cen domačih nadomestnih proizvodov.

Predvsem dumping²⁹ in subvencije spadajo med nepoštene ukrepe trgovinske politike, pri čemer Salvatore (1983/1998: 266) izpostavi problem visokih kmetijskih subvencij v okviru Skupne kmetijske politike Evropske unije, kar vodi v velike kmetijske presežke in zmanjšuje izvažanje kmetijskih pridelkov drugim državam.

Poseben primer, kjer je upravičena uporaba subvencij, je investiranje v ustvarjanje novega znanja in visokih tehnologij, saj zaradi nemotiviranosti podjetij prihaja do premajhnega investiranja v ustvarjanje znanja, če postopek ne bo subvencioniran. Tudi pri namenu povečanja domače proizvodnje se daje prednost subvencijam pred uporabo carin, saj ostanejo domače cene nespremenjene in potrošniki zaradi njih niso v slabšem položaju (Bobek in Gusel, 1998: 112, 114).

Mednarodno trgovino ovirajo še številni tehnični, administrativni in drugi predpisi. Sem spadajo zdravstveni in varnostni predpisi, zahteve po oznakah, ki kažejo izvor in vsebino. Medtem ko mnoga taka pravila služijo legitimnim ciljem, so druga le pretveza za omejevanje uvoza (Salvatore 1983/1998: 263). Če blago ne ustreza predpisom države, v katero želijo izvažati, ga lahko zavrnejo. Tako so tuji dobavitelji izpostavljeni dodatnim stroškom, da bi prilagodili in zagotovili ustreznost zahtevanim predpisom.

Poleg številnih možnosti za poseganje v tokove mednarodnega blaga, pa velja opozoriti še na dejstvo, da država velikokrat nima prostih rok pri poseganju na področje trgovinske menjave, saj jo zavezujejo sklenjene mednarodne pogodbe in sporazumi, članstva v mednarodnih organizacijah, bilateralne pogodbe med državama ipd., ki so praviloma sklenjene na podlagi recipročnosti (Lah 2000: 157), tako da lahko vsaka država na svoje enostransko delovanje pričakuje povračilne ukrepe.

²⁹ O dumpingu govorimo takrat, ko izvoznik prodaja blago na tujem trgu po nižji ceni kot v istem času in pod istimi pogoji na domačem (Bobek in Gusel, 1998: 105)

5. ZUNANJE TRGOVINSKA POLITIKA EVROPSKE UNIJE ZA ZAHODNI BALKAN

V tem delu so opisani ukrepi, ki jih je Evropska unija vodila do Zahodnega Balkana. Začnem z regionalnim pristopom, ki je bil prvi pristop za pet balkanskih držav, in nato več pozornosti posvetim današnjemu pristopu do regije.

5.1 Regionalni pristop

Evropska unija je v začetku leta 1996 razvila tako imenovani regionalni pristop za pet balkanskih držav. Prvotno je bil zamišljen kot podpora izvajanju Daytonskega mirovnega sporazuma ter vzpostavitvi in utrjevanju demokracije, pravne države, človekovih in manjšinskih pravic ter oživljanju gospodarske dejavnosti prek obnove gospodarstva, izboljšanja infrastrukture ter transformacije bivših planskih gospodarstev v tržna gospodarstva. Države so bile razdeljene v dve skupini glede na raven do takrat vzpostavljenih odnosov z EU. Makedonija in Albanija, ki nista bili v vojni v obdobju od 1991 do 1995, sta imeli naprednejše odnose z EU. Albanija je že leta 1992 sklenila z EU sporazum o trgovini in sodelovanju, Makedonija pa je sporazum o sodelovanju s finančnim protokolom podpisala 1996. Ostale tri države so obvezane z Daytonskim mirovnim sporazumom, ki deluje kot pomemben dejavnik za razvoj njihovih odnosov z EU. Regionalni pristop je deloval kot osnova za razvoj bilateralnih odnosov EU z državami Zahodnega Balkana na področju trgovine, finančne in gospodarske pomoči in pogodbenih odnosov. Vendar v obdobju od 1996 do 1999 regionalni pristop ni prinesel večjih uspehov (Bobek in Živko 2002: 121). Uvaličeva (2002: 7) pristopu očita pomanjkanje vsebine in konkretnih ukrepov podpore. Še pomembnejša pomanjkljivost pristopa pa je bila v notranjih razmerah v državah, ki so onemogočale njegovo uspešno izvajanje, saj dve ključni državi, Hrvaška in Zvezna republika Jugoslavija, nista kazali pripravljenosti za regionalno sodelovanje.

Nobena država ni dosegla večjega napredka. Najboljše znake je kazala Makedonija, ki pa jo je vojna v Zvezni Republiki Jugoslaviji (ZRJ) in nato še v Makedoniji potisnila v gospodarsko nazadovanje. Z ZRJ in Bosno in Hercegovino so stekli le preliminarne pogovori. Dodatno pa je izbruh nove krize in nato sankcije leta 1999 proti ZRJ onemogočil uresničitev zastavljenih nalog. Evropski svet je tako 14. aprila 1999 podal iniciativo za nov pristop. Tako imenovani Stabilizacijsko pridružitveni pristop naj bi razširil in izboljšal obstoječi regionalni pristop (Bobek in Živko 2002: 121).

5.2 Stabilizacijsko-pridružitveni proces

Stabilizacijsko-pridružitveni proces (SPP) predstavlja temelj odnosov Evropske unije z državami Zahodnega Balkana. Njegovi ključni instrumenti so stabilizacijsko-pridružitveni sporazumi, trgovinske preference ter tehnična in finančna pomoč (Portal EUB)³⁰. V podporo novemu pristopu je EU oblikovala nov enotni program finančne pomoči CARDS (»Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization«), ki je nadomestil predhodna programa Phare in Obnova. Njegov glavni namen je »podpora sodelovanju petih držav v SPP, zato je usmerjen v izgradnjo in modernizacijo institucij in administracije, za utrditev demokracije, pravne države in spoštovanja pravic manjšin« (Vitez, 2004c:5). Poleg tega so na drugem vrhu EU - Zahodni Balkan, 22. novembra 2004, s predstavniki držav podpisali sporazume o odprtju programov Skupnosti za države ZB (Svet Evropske unije, Joint Press Statement 14434/04 (Presse 318)).

V diplomski nalogi obravnava finančne pomoči ne predstavlja bistvenega dela, vendar jo zaradi pomena, ki ga ima ta instrument pri zunanjetrgovinski politiki EU v regiji, vseeno omenjam. Instrumenti, ki jim posvečam več pozornosti, so trgovinske prednosti na podlagi avtonomnih ukrepov in stabilizacijsko-pridružitveni sporazumi. Najprej predstavim avtonomne trgovinske ukrepe, v nadaljevanju pa še instrument stabilizacijsko-pridružitvenih sporazumov.

5.2.1 Avtonomni trgovinski ukrepi

Septembra 2000 je Evropska unija za države Zahodnega Balkana, ki sodelujejo v stabilizacijsko-pridružitvenem procesu, uvedla avtonomne trgovinske ukrepe. Najprej so se ti ukrepi nanašali na Albanijo, Bosno in Hercegovino, Hrvaško in na Kosovo. Novembra 2000 so se razširili še na Makedonijo in po zamenjavi oblasti so se razširili še na Srbijo in Črno goro (Demekas in dr., 2002: 16). Vse države, razen Srbije in Črne gore, so imele že pred septembrom leta 2000, ko so bili uvedeni posebni trgovinski ukrepi za države, ki sodelujejo v SPP, neke vrste preferencialno obravnavo s strani EU. Albanija je koristila splošno shemo preferencialov Evropske unije, medtem ko so imele ostale tri do nje le delen dostop, to je le za kmetijske in ribiške proizvode. Poleg tega so imele dostop še do trgovinskih preferenc, ki so izhajale iz prve generacije trgovinskih ukrepov, uvedenih leta 1997. Za kratek čas, preden so bile preklicane, so se nanašale tudi na Zvezno republiko Jugoslavijo (preklicane so bile leta

³⁰ http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm#atc

1998). Od leta 1998 naprej je trgovino med Makedonijo in EU upravljal sporazum o sodelovanju v trgovini in gospodarstvu³¹ (Portal EUe: 29), ki je zajemal širše področje od trgovinskih preferenc, ki so jih bile deležne druge države.

Avtonomni trgovinski ukrepi se od prejšnjih sistemov razlikujejo v tem, da je z njimi Evropska unija enostransko odprla svoj trg za večino izdelkov po poreklu iz držav Zahodnega Balkana. Tako približno 95 odstotkov vseh izdelkov (Portal EUb)³² vstopa na trg EU brez količinskih omejitev in ukrepov z enakim učinkom in je prosto carinskih dajatev in drugih dajatev z enakim učinkom (Council Regulation (EC) No 2007/2000, 2000 O.J. (L240)1, člen 1.1). Carinske kvote ostajajo pri uvozu vina, mlade govedine in nekaterih ribiških proizvodov, za katere so določene carinske kvote. Pri vinu in ribiških proizvodih je uvoz v EU prost carin v okviru carinskih kvot, pri mladi govedini pa so carinske dajatve v okviru določene carinske kvote znižane na 20 odstotkov ad valorem carine in na 20 odstotkov od posebne dajatve, kot je določena v skupni carinski stopnji Evropske unije (Common customs tariff) (Council Regulation (EC) No 2007/2000, 2000 O.J. (L240)1, člena 4.1 in 4.2). Količinske omejitve pri uvozu v EU so še za določene tekstilne izdelke, ki so najprej veljale za vse države, po uredbi iz leti 2001 pa le še za Srbijo in Črno goro, oziroma takrat še Zvezno republiko Jugoslavijo (Council Regulation (EC) No 2007/2000, člena 3.1 in 3.2, Commission Regulation (EC) 2487/2001, 2001 O.J. (L335)9, člena 4 in 5). Konec leta 2003 so se začeli pogovori med Evropsko komisijo ter Srbijo in Črno goro o trgovinskem sporazumu za tekstil in oblačila. Z začetkom njegove veljave se bodo ukinile kvote na strani EU, obenem pa se bo postopno odpiral trg SČG za produkte iz EU (Portal EUf 2004: 66).

Države so upravičene do asimetrične trgovinske liberalizacije, če izpolnjujejo določene pogoje: skladnost s konceptom »porekla blaga«, kot ga določa Naslov IV, poglavje 2, del 2 uredbe (EGS) št. 2454/93; države ne smejo uvajati novih carin in dajatev z enakim učinkom ali novih količinskih omejitev ali ukrepom z enakim učinkom za uvoz izdelkov po poreklu iz EU in ne smejo višati obstoječega nivoja carin in dajatev ali uvajati kakršnih koli drugih omejitev; sodelovanje z EU z namenom preprečitve prevar; pripravljenost za izvajanje učinkovitih gospodarskih reform in na regionalno sodelovanje z ostalimi državami, ki sodelujejo v SPP, posebno preko sklenitev bilateralnih sporazumov o prosti trgovini (Council Regulation (EC) No 2007/2000, člen 2).

³¹ Trade and Economic Cooperation Agreement (TECA)

³² http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm#atc

V primeru znatnega povečanja izvoza iz teh držav v EU, ki je nad nivojem normalne proizvodnje in izvoznih zmožnosti ali če te države ne izpolnjujejo zgoraj navedenih pogojev, lahko Evropska komisija v celoti ali delno opusti dane preferenciale (Council Regulation (EC) No 2007/2000, člena 2).

5.2.2 Trgovinski sporazumi

Poleg avtonomnih trgovinskih ukrepov EU v trgovinski politiki z Zahodnim Balkanom uporablja sklepanja trgovinskih sporazumov, ki obsegajo tri ravni: bilateralno, regionalno in multilateralno. Vse skupaj naj bi komplementarno, dopolnjujoč ena drugo, delovale na stabilizacijo regije (Portal EUB)³³.

5.2.2.1 Bilateralni trgovinski sporazumi

Na bilateralni ravni je EU razvila instrument stabilizacijsko pridružitvenih sporazumov (SPS). Ukrepi s preferencialno obravnavo, kot so bili pred tem določeni v avtonomnih trgovinskih ukrepih, se v sporazumih prilagajajo naravi vsake države. Uredba št. 2487/2001 (2001 O.J: (L335) 9) določa razmerje med ukrepi in sporazumi tako, da lahko države, ki so že podpisale sporazume, koristijo koncesije z uredbo o avtonomnih trgovinskih ukrepih, če so te bolj ugodne kot koncesije, dogovorjene v SPS z EU. Torej vedno pridejo v poštev za države ugodnejši pogoji.

Začetek pogajanj o sklenitvi sporazuma je odvisen od izpolnjevanja predpisanih pogojev, ki so: pravna država, demokracija, spoštovanje človekovih in manjšinskih pravic, ekonomske in politične reforme, razvoj dobrih sosedskih odnosov, svoboda medijev, svobodne in poštene volitve ter popolno izvajanje njihovih izidov ter odprava vsakršne diskriminacije. Za Bosno in Hercegovino, Hrvaško in Srbijo in Črno goro je pogoj tudi spoštovanje Daytonskega mirovnega sporazuma, predvsem vračanje beguncev ter zagotavljanje pogojev za njihovo preživetje in zaposlovanje (Bobek in Živko 2002: 121, 122).

S podpisom sporazuma se podpisnici obvezeta, da bo po prehodnem obdobju prišlo do formalne povezave z EU. Podobno vlogo, kot so Evropski sporazumi imeli za deset držav, ki so 1. maja 2004 postale članice, igrajo pri državah Zahodnega Balkana ti sporazumi, ki kot formalni mehanizmi omogočajo EU, da z vsako državo deluje v smeri izpolnjevanja

³³ http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm#atc

standardov, ki veljajo v EU (Portal EUd)³⁴. Državam se skozi njih ponuja potencialna možnost članstva v EU na podlagi Amsterdamske pogodbe (Bobek in Živko 2002: 181).

Sporazum pokriva številna področja, osredotoči pa se na: a) blagovno trgovinsko liberalizacijo in druga področja, ki so povezana s trgovino (storitve, državno intervencijo, zaščito intelektualne lastnine, konkurenco...), b) politični dialog, c) usklajevanje zakonodaje, d) druga področja sodelovanja, kot so industrija, okolje in energija (Portal EUb)³⁵. Sporazumi predvidevajo vzpostavitev prosto trgovinskega območja v prehodnem obdobju, katerega dolžina je odvisna od ocene pripravljenosti države. Prek delovanja prosto trgovinskega območja in koristi, ki izhajajo iz sporazuma, se gospodarstvo pripravlja na integracijo v EU. Čeprav morajo biti sporazumi prilagojeni okoliščinam vsake posamezne države, imajo skupni namen ustvariti formalno povezavo med državo in EU. Učinkovito uresničevanje SPS je pogoj za nadaljnjo preverjanje možnosti določene države, da pristopi k EU (Portal EUd)³⁶.

Do zdaj sta bila podpisana dva sporazuma, z Makedonijo in Hrvaško. Sporazum z Makedonijo je stopil v veljavo 1. 5. 2004, za Hrvaško pa še teče postopek ratifikacije sporazuma. Dokler ni ratificiran sporazum, se izvajajo samo trgovinske določbe sporazuma na podlagi t.i. začasnega sporazuma³⁷.

Ostale tri države so na različni stopnji na poti do sklepanja SPS. Zato do sklenitve sporazumov med EU in temi tremi državami ostajajo v veljavi avtonomni trgovinski ukrepi, kar pomeni, da je izvoz izdelkov v EU prost carin in drugih dajatev (razen prej navedenih izjem), pri uvozu pa veljajo nacionalne carinske tarife.

Pogajanja za sklenitev sporazuma za Albanijo so se začela januarja 2003, vendar Tretje letno poročilo Evropske komisije (Portal EUe: 7) opozarja, da bo treba za zaključek pogajanj v doglednem času pospešiti reforme in doseči veliko bolj oprijemljive rezultate, predvsem kar zadeva izvajanje zakonodaje. Možnosti za to se v letu 2004 ne kažejo (Patten 2004: 1).

Za Bosno in Hercegovino je Evropska komisija novembra 2003 odobrila študijo izvedljivosti (Feasibility Study), ki ocenjuje pripravljenost Bosne in Hercegovine za začetek pogajanj za sklenitev SPS z EU. Njena ugotovitev je bila, da bi se pogajanja o sklenitvi sporazuma lahko začela še leta 2004, če bi oblasti izpolnile šestnajst prioriternih zahtev. Na ekonomskem področju so postavili zahteve za carinsko in davčno reformo, proračunsko prakso, razvoj enotnega gospodarskega prostora v državi in konsistentno trgovinsko politiko (Portal EUf

³⁴ http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/actions/sap.htm

³⁵ http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm#atc

³⁶ http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/actions/sap.htm

³⁷ Začasni sporazum o trgovini in trgovinskih zadevah med Evropsko skupnostjo na eni strani in Republiko Hrvaško na drugi

2004: 40). Študija je možnost začetka pogajanj za SPS postavila pod pogoj pomembnega napredka na šestnajstih področjih. Chris Patten (2004: 2) je ob sprejemu študije ocenil, da bi se to lahko zgodilo v drugi polovici leta 2004, vendar se je to zaradi pomanjkanja napredka kmalu izkazalo za neuresničljivo.

S Srbijo in Črno goro Evropska unija prav tako še ni začela pogajanj za sklenitev stabilizacijsko-pridružitvenega sporazuma. Kot forum za svetovanje pri strukturnih reformah med Evropsko komisijo in državnimi oblastmi deluje »Razširjeni politični dialog« (Enhanced Political Dialog), ki razširja delo Posvetovalne skupine (Consultative Task Force) iz leta 2001 do 2002 (Portal EUf 2004: 66). Evropska komisija je že jeseni 2003 izdala odločitev o izdelavi študije izvedljivosti po tem, ko je bil sprejet akcijski plan za vzpostavitev enotne trgovinske politike in enotnega trga. Vendar je bil začetek izvajanja študije nato ustavljen, saj so oblasti nezadovoljivo napredovale predvsem pri političnemu pogojevanju, ustavnih vprašanjih in izvajanju akcijskega plana (Portal EUe: 8). 11. oktobra 2004 je takratni komisar za zunanjo politiko Chris Patten oznanil ponovni začetek študije izvedljivosti o SPS, ki bi lahko bila po njegovih besedah končana spomladi 2005. Za posamezne dele SPS je EU ponudila možnost dvojne obravnave, kar pomeni, da se bo o področjih, ki jih republiki vodita ločeno (med katere spada tudi trgovina) pogajala na ravni republik, medtem ko bo še naprej delovala z zvezno oblastjo na področjih, za katere je pristojna le-ta (na primer izpolnjevanje mednarodnih obveznosti in spoštovanje človekovih pravic) (Portal EUg) .

V nadaljevanju podrobneje predstavim trgovinske dele SPS-a za Hrvaško in Makedonijo.

5.2.2.1.1 Stabilizacijsko-pridružitvena sporazuma za Hrvaško in Makedonijo

Prva država v regiji, ki je podpisala SPS z Evropsko unijo, je bila Makedonija. Sporazum je bil podpisan 9. aprila 2001, v veljavo pa je stopil po zaključenem postopku ratifikacije, 1. maja 2004. Pred tem je trgovino in trgovinske odnose pokrival začasni sporazum³⁸, ki je začel veljati 1. junija 2001. Hrvaška je SPS podpisala 29. oktobra 2001. Začasni sporazum, ki pokriva le trgovinski del sporazuma, se je začel uporabljati 1. januarja 2002. V prehodnem obdobju, ki traja pri Makedoniji deset let, pri Hrvaški pa šest, poteka postopno zniževanje carin, ki se bodo tako v celoti ukinile šele 1. januarja 2011 za Makedonijo in 1. januarja 2007 za Hrvaško.

³⁸ Začasni sporazum o trgovini in trgovinskih zadevah med Evropsko skupnostjo na eni strani in Nekdanjo jugoslovansko republiko Makedonijo na drugi strani (Council Decision (EC) No 330/2001 O.J. (L124) 2)

EU je že z začetkom veljavnosti obeh sporazumov odpravila carine za industrijske in kmetijske izdelke, vendar so pri slednjih še ostale določene izjeme:

- živo govedo in goveje meso, ki niso predmet koncesij;
- za mlado govedino (navedeno v Prilogi III k SPS) se plačuje carina v višini 20 % ad valorem ter 20% od posebne dajatve, določene v skupni carinski tarifi Evropske skupnosti, v okviru tarifne kvote;
- za užitne vrtnine in sadje se odpravijo samo ad valorem carine, ne pa tudi posebne dajatve;
- za ribe in ribiške proizvode, navedene v Prilogi Va k SPS, veljajo za Hrvaško koncesije v obliki znižanja oz. odprave carine v okviru tarifne kvote, kot je navedeno v prilogi, za Makedonijo pa velja znižana carinska stopnja v višini 70% MFN; za ostale ribe in ribiške proizvode, ki niso navedeni v prilogi, so carine odpravljene;
- za vino veljajo koncesije v obliki oprostitve carine v okviru tarifne kvote, na podlagi dodatnih protokolov za vino (Vitez 2004a: 2; Vitez 2004b: 3).

Če pogledamo na odprtost hrvaškega in makedonskega trga za produkte po poreklu iz EU, vidimo da sklenitev stabilizacijsko pridružitvenega sporazuma zahteva tudi od držav v regiji, da znižujejo uvozne carine, v čemer se SPS razlikuje od avtonomnih trgovinskih ukrepov. Pri industrijskih izdelkih Makedonija in Hrvaška svoj trg odpirata postopno. Industrijski izdelki se v sporazumih razvrščajo v več skupin, tako da ne moremo govoriti o enotnem časovnem zaporedju liberalizacije uvoza iz EU. Najprej bom predstavila določbe o uvozu industrijskih izdelkov po poreklu iz EU v Hrvaško, nato enake določbe še za Makedonijo in v naslednjem delu predstavim uvoz kmetijskih izdelkov.

Pri Hrvaški so bile carine za izdelke iz Priloge I k SPS odpravljene že s 1. 1. 2004, za izdelke iz Priloge II pa postopno zniževanje carin vodi v njihovo odpravo šele po koncu šestletnega prehodnega obdobja, to je 1. januarja 2007. Z začetkom veljavnosti sporazuma, 1. 1. 2002, so se carine zmanjšale na 70 % osnovne dajatve, naslednje leto na 50 %, nato 40 % z začetkom leta 2004, leta 2005 se bodo dodatno zmanjšale na 30% osnovne dajatve, 2006 na 15 %, dokler se s 1.1.2007 odpravijo še preostale carine. Za tekstilne izdelke in oblačila velja drugačen uvozni režim. Za tiste, ki niso navedeni v Protokolu I k SPS, so se carine odpravile že z začetkom veljavnosti začasnega sporazuma, za druge, ki so navedeni v Prilogi I k Protokolu I, so bile carine odpravljene s 1. 1. 2004, ostanejo pa še izdelki iz Priloge II k Protokolu I. Za njih bodo carine po postopnem zniževanju odpravljene 1. 1. 2006. Za železo in jeklo so se carine odpravile s 1. 1. 2002, razen za izdelke, ki so navedeni v Prilogi I k

Protokolu 2 k SPS, za katere se carine postopno znižujejo in bodo odpravljene 1. 1. 2006 (Vitez 2004a: 3).

Tudi Makedonija svoj trg odpira postopno. Najprej naj omenim, da so se za izdelke, ki niso navedeni v nobeni od spodaj naštetih prilog, carine odpravile že z začetkom veljavnosti začasnega sporazuma. Za izdelke iz Priloge I k SPS med Makedonijo in EU se carine postopno znižujejo in bodo odpravljene s 1. januarjem 2011. Leta 2004 znašajo 70% osnovne dajatve in se nato vsako naslednje leto znižajo za 10%. Za izdelke iz Priloge II k SPS se je zniževanje carin začelo šele leta 2004 in se prav tako odpravijo leta 2011. Za tekstilne izdelke in oblačila, urejene s Protokolom 1 k SPS, se carine postopno znižujejo in bodo za izdelke, navedene v Prilogi 1 k temu protokolu, odpravljene s 1. 1. 2011, medtem ko so za ostale tekstilne izdelke in oblačila carine odpravljene že od 1. junija 2001. Za železo in jeklo, urejeno s Protokolom 2 k SPS, se carine postopno znižujejo, dokler se s 1. 1. 2006 ne odpravijo (Vitez 2004b: 3, 4).

Pri uvozu kmetijskih in ribiških proizvodih, ki imajo poreklo v EU, dajeta Hrvaška in Makedonija določene koncesije. Zopet najprej predstavim Hrvaško in nato Makedonijo.

Koncesije, ki jih daje Hrvaška za kmetijske izdelke po poreklu iz EU so določene v Prilogah IVa do IVg (osnovni kmetijski proizvodi), Vb (ribe) in Protokolu 3 k SPS (predelani kmetijski proizvodi). Za kmetijske proizvode, navedene v Prilogi IV a in IV c k SPS, so carine že odpravljene, za tiste iz Priloge IV b k SPS so carine odpravljene v okviru tarifnih kvot. Za kmetijske proizvode, navedene v Prilogi IV d k SPS, se carine postopno znižujejo (40% osnovne dajatve v letu 2004, 20% osnovne dajatve v letu 2005, s 1. 1. 2006 pa se odpravijo) v okviru tarifnih kvot, ki se letno zvišujejo. Za tiste, ki so navedeni v Prilogi IVe k SPS, se carine postopoma zmanjšujejo na 50% osnovne dajatve (1. januarja 2006). Za kmetijske izdelke, navedene v Prilogi IVf k SPS, se bodo carine postopoma do 1. januarja 2006 zmanjšale na 50% osnovne dajatve, in sicer v okviru carinskih kvot, ki se letno povečujejo. Za kmetijske izdelke, navedene v Prilogi IVg k SPS, veljajo znižane carinske stopnje v okviru tarifnih kvot. Za predelane kmetijske proizvode, navedene v Seznamu 1 Priloge II k Protokolu 3 k SPS, so carine bodisi odpravljene ali pa se postopno znižujejo in odpravijo s 1. januarjem 2005, 2006 oz. 2007. Za tiste predelane kmetijske proizvode, ki so navedeni v Seznameh 2, 3 oz. 4 Priloge II k Protokolu 3 k SPS, pa so carine odpravljene v okviru tarifnih kvot, ki se povečujejo do leta 2006; carine po preseženi kvoti pa se postopno znižujejo (za proizvode iz Seznama 2 na 70 % MFN v letu 2004, 60 % MFN leta 2005 in 50 % MFN leta 2006, za proizvode iz Seznama 3 na 65 % MFN v letu 2004, 55 % MFN leta 2005 in 40 % MFN leta 2006 ter za proizvode iz Seznama 4 na 40 % MFN v letu 2004, 30 %

MFN leta 2005, 15 % MFN leta 2006 in odprava carin v letu 2007). Za ribe in ribiške proizvode, navedene v Prilogi Vb k SPS, veljajo koncesije v obliki znižanja oz. odprave carine v okviru tarifne kvote, kot je navedeno v prilogi; za vse ostale ribe in ribiške proizvode, ki niso navedeni v tej prilogi, so carine odpravljene (Vitez 2004a: 3, 4).

Makedonske koncesije za kmetijske proizvode po poreklu iz EU so določene v prilogah IVa do IVd, Vb (ribe) in Protokolu 3 k SPS. Uvoz kmetijskih proizvodov, navedenih v Prilogi IV a, je prost carin. Za tiste iz Priloge IV b k SPS so carine odpravljene v okviru tarifnih kvot, za uvožene količine, ki presegajo kvoto, pa veljajo znižane carinske stopnje. Za kmetijske proizvode, navedene v Prilogi IVc k SPS, so carine znižane na 70% MFN v okviru tarifnih kvot. S Sklepom št. 2/2003 (OJ L346) o nadaljnji liberalizaciji trgovine s kmetijskimi in ribiškimi proizvodi, ki je začel veljati 1. januarja 2004, je bila dodana nova priloga IVd k SPS. V njej so navedeni kmetijski proizvodi, za katere velja postopno zniževanje carin od 95% MFN v letu 2004 do ukinitve carin 1. 1. 2011. Za predelane kmetijske izdelke, navedene v Prilogi II k Protokolu 3, so carine ali odpravili ali se postopno znižujejo. Za ribe in ribiške proizvode so carine odpravili, razen za tiste iz Priloge Vb, za katere velja znižana carinska stopnja v višini 70% MFN. Za vino veljajo koncesije v obliki oprostitve carine v okviru tarifne kvote na podlagi Dodatnega protokola za vino (Vitez 2004b: 4, 5).

Za ostale proizvode, ki niso navedeni v nobeni od zgoraj naštetih prilog, se tako na Hrvaškem kot v Makedoniji plačujejo carine in ostale dajatve v skladu z veljavno carinsko tarifo.

Zaradi širitve EU na deset novih članic sta se s 1. majem 2004 začela uporabljati Protokol k Začasnemu sporazumu o trgovini in trgovinskih zadevah za Hrvaško in Protokol k SPS za Makedonijo, s katerima se je obseg kmetijskih koncesij povečal. EU je za veliko število kmetijskih proizvodov dosegla dodatne koncesije pri izvozu na hrvaški in makedonski trg, in sicer ali izboljšanje obstoječih koncesij (zlasti povečanje kvote) za nekatere proizvode, za katere po SPS do sedaj niso veljale nobene ugodnosti ali pa je dosegla nove koncesije. Po drugi strani pa je tudi EU Hrvaški odobrila dodatne koncesije in povečala kvote za vino ter ribe in ribiške proizvode, Makedoniji pa povečala kvote za vino (Vitez 2004a: 4; Vitez 2004b: 3).

5.2.2.2. Regionalni in multilateralni trgovinski sporazumi

Evropska unija podpira sklepanje trgovinskih sporazumov tudi na regionalni in multilateralni ravni. Regionalno trgovinsko integracijo obravnava Evropska unija kot komplementarni cilj splošni trgovinski liberalizaciji. Na Zagrebškem vrhu leta 2000 so poudarili pomen

regionalnega sodelovanja in se zavzeli za vzpostavitev regionalnega prosto trgovinskega območja (Portal EUh). Na pobudo Evropske unije in pod pokroviteljstvom Pakta stabilnosti za Jugovzhodno Evropo so vse države Zahodnega Balkana, Romunija in Bolgarija (ter Moldavija, ki se je priključila enostransko) leta 2001 podpisale Memorandum za spodbujanje trgovine in transporta (»Memorandum of Understanding on Trade facilitation and liberalization«). Z memorandumom so se države obvezale, da bodo s podpisi ustvarile mrežo bilateralnih prosto trgovinskih sporazumov (Portal EUb)³⁹. Ti morajo biti v skladu s pravili Svetovne trgovinske organizacije in trgovinskimi sporazumi z EU. Med drugim memorandum določa, da se uvozne carine za najmanj 90 odstotkov medsebojne trgovine v vsaki državi, določeno v vrednosti, ukinejo v prehodnem šestletnem obdobju (Demekas in dr. 2002: 18). Pogajanja o podpisu sporazumov so se zaključila v začetku leta 2003. Že v istem letu je Srbija in Črna gora zahtevala revizijo štirih podpisanih sporazumov, vendar so bili ti po srečanju trgovinskih ministrov v Rimu zaključeni do konca leta. Zapletlo se je tudi pri Bosni in Hercegovini, ki je enostransko zadržala izvajanje določenih vidikov prosto trgovinskih sporazumov s Hrvaško ter Srbijo in Črno goro, zaradi česar je Evropska komisija izrazila dvom v sposobnost države, da spoštuje in izvaja mednarodne sporazume (Portal EUe: 20). Na multilateralni ravni EU spodbuja pristop držav iz regije v Svetovno trgovinsko organizacijo (Portal EUb)⁴⁰. Albanija, Hrvaška in Makedonija so že članice. Bosna in Hercegovina je zaprosila za članstvo maja 1999, Srbija in Črna gora pa v začetku leta 2002, in za obe potekajo pristopna pogajanja (Portal EUf 2004: 39, 66).

6. POTEK ZUNANJE TRGOVINE

Do sedaj smo predstavili, kateri ukrepi so bili sprejeti v trgovinski politiki, čemur sledi logična navezava na učinkovanje teh ukrepov na potek mednarodne menjave. Glavna pozornost je namenjena izvoznemu sektorju držav ZB, saj naj bi ta vplival na povečanje njihove gospodarske rasti. Poseben del pa namenjam še prikazu primerjalnih prednosti držav ZB nasproti EU, da vidimo, na kakšni poti k uspešni gospodarski rasti so obravnavane države.

³⁹ http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm#atc

⁴⁰ http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm#atc

6.1 Vplivi trgovinskih ukrepov

Izvoz držav Zahodnega Balkan v EU se je od konca devetdesetih let povečal iz različnih razlogov: poveljne obnove, prehoda v tržno gospodarstvo, uvedbe trgovinskih ukrepov na strani EU. Zaradi tega se moramo zavedati omejitev analize, ko preučujemo učinke trgovinskih ukrepov na izvoz. V Poročilu Evropske komisije (Portal EUe: 29) je omenjeno, da so v primerjavi s poveljno obnovo in postopnim prehodom v tržno ekonomijo vplivi trgovinskih ukrepov majhni⁴¹.

Med letoma 1999 in 2002 se je izvoz držav Zahodnega Balkana v Evropsko unijo povečal za več kot 40 odstotkov. Evropska unija je daleč najpomembnejši izvozni trg vseh petih držav in, gledano skupno, pomeni 60 % njihovega izvoza. Po drugi strani pa je delež držav Zahodnega Balkana pri uvozu v EU le 0,5% celotnega uvoza EU. Prav tako uvoz iz EU narašča hitreje kot izvoz. Tako je trgovinski primanjkljaj z EU v letu 2002 presegel že 7,6 milijard evrov. Velik trgovinski primanjkljaj je skupna lastnost gospodarstev v tranziciji in odraža potrebo po naraščajočem uvozu za domačo potrošnjo in investicije (Portal EUf 2004: 4). Kot vidimo iz tabele 1, se je od leta 1999 do 2002 izvoz najbolj povečal pri Srbiji in Črni gori, kar je posledica predhodne mednarodne izolacije države, edino Makedonija pa je v navedenih letih zmanjšala stopnjo izvoza v EU. Po raziskavi Evropske komisije (Portal EUf 2004: 53) je izvoz Makedonije v letu 2002 dosegel najnižjo stopnjo v zadnjih osmih letih⁴². Samo iz podatkov, za koliko se je povečal ali zmanjšal izvoz, še ne moremo oceniti učinkov trgovinskih ukrepov, saj so vplivi na zunanjo trgovino zelo raznoliki. Zaradi tega navajam v nadaljevanju še druge izračune, ki so za našo raziskavo primernejši.

⁴¹ Druge omejitve, ki jih našteva Poročilo, so še kompleksen način uvajanja trgovinskih preferenc, zaradi katerega je težko ugotoviti, kdaj so v določeni države začeli delovati, ter kratko obdobje analize, saj so od uvedbe avtonomnih trgovinskih ukrepov v letu 2000 celoletne statistike dostopne le do leta 2002 (Portal EUe 2004: 29,30). Podatki analize izhajajo iz baze COMEXT, na podlagi katerih sem izdelala lastne izračune.

⁴² Več dejavnikov je vplivalo na slabo gospodarsko stanje v letu 2002: negativni vplivi krize v letu 2001, šibko zunanje okolje, politična nestabilnost zaradi splošnih volitev, nedelovanje sporazuma z Mednarodnim denarnim skladom (Portal EUf 2004: 52).

Tabela 1: Izvoz iz držav Zahodnega Balkana v EU in uvoz iz EU v države Zahodnega Balkana leta 1999 in 2002

Država	Izvoz (v 1000 evrih)		Sprememba v %	Uvoz (v 1000 evrih)		Sprememba v %
	1999	2002		1999	2002	
Albanija	229292	334528	45,9	692519	1081751	56,2
BiH	360230	632856	75,7	967058	1341994	38,8
Hrvaška	1913649	2457243	28,4	4022938	6481103	61,1
Makedonija	592760	562225	-5,2	1172628	1021443	-12,9
Srbija in Črna gora	569868	1310590	130,0	1223811	3016862	146,5
Skupaj	3665800,3	5297442,6	44,5	8078954	12943153	60,2

Vir: COMEXT⁴³, lastni izračuni

Naslednja tabela prikazuje obseg izvoznih produktov in kako je na njih vplivalo znižanje carinskih stopenj. Število proizvodov, ki jih države izvažajo v EU je nizko, in se je med letoma 1999 in 2002 še zmanjšalo (glej tabelo 2). Upoštevajoč podatke iz prejšnje tabele, ki kažejo porast izvoza, to pomeni, da se je povečal izvoz le malega števila produktov, ki so bili že pred tem izvozni. Ker trgovinski ukrepi trajajo šele kratko obdobje, lahko pričakujemo, da se je z njimi spodbudil izvoz produktov, ki jih je regija že pred tem izvažala v EU in se jim je z uvedbo trgovinskih ukrepov zmanjšala carina. Poročilo Evropske komisije (Portal EUE: 30) pojasnjuje povečanje izvoza za te produkte z izboljšanjem dostopa do trga zaradi trgovinskih ukrepov, povečane ponudbene sposobnosti in bolj konkurenčne proizvodnje.

Carinske stopnje so bile v letu 2002 nižje od tistih iz leta 1999 za relativno majhno število produktov. Iz tabele je razvidno, da so trgovinski ukrepi najbolj koristili Albaniji ter Srbiji in Črni gori. Za približno polovico izvoza iz Albanije ter Srbije in Črne gore so se carine po uvedbi trgovinskih ukrepov ukinile. Za več kot pet odstotkov so se zmanjšale carine pri 22% albanskega izvoza in 30% izvoza SČG (Portal EUE: 31).

⁴³ Podatke črpam iz Eurostatove baze COMEXT, v kateri so proizvodi razdeljeni po kombinirani nomenklaturi na dvoštevilčni stopnji.

Tabela 2: Število izvoznih produktov v EU in s kakšnimi carinami se soočajo⁴⁴

	Število izvoznih produktov		Število produktov , za katere je carinska stopnja EU leta 2002 (v oklepaju % izvoza):		
Država	1999	2002	MFN⁴⁵	Enaka kot leta 1999	Nižja kot leta 1999
Albanija	34	23	7 (8%)	2 (6%)	14 (54%)
Bosna in Hercegovina	44	40	12 (18%)	26 (48%)	1(1%)
Hrvaška	128	126	32 (22%)	83 (37%)	3 (2%)
Makedonija	42	37	5 (10%)	27 (48%)	2 (4%)
Srbija in Črna gora	80	70	15 (11%)	0	45 (48%)
skupaj			(16,6%)	(28,3%)	(16,9%)

Vir: Portal EUe: 31

Za znižanje carinskih stopenj se pričakuje, da bodo vplivale na povečanje izvoza, če se obenem izboljšajo mejne preference (»margin of preferences«) glede na ostale glavne dobavitelje istega blaga. Zaradi te domneve v naslednji tabeli prikažem spremembo mejnih preferenc za vseh pet držav od leta 1999 do 2002. V tabeli 3 je navedeno število produktov in njihov delež pri izvozu, pri katerih je v letih 2002 in 1999 carinska stopnja po trgovinskih ukrepih nižja kot carina, ki jo plačuje glavni uvoznik v EU. Gledano na splošno so imeli uvozniki iz Zahodnega Balkana mejno preferenco na majhnem številu produktov, kamor spada manj kot deset odstotkov njihovega izvoza. Poleg tega je število produktov z mejnimi preferencami v primerjavi z drugimi uvozniki od leta 1999 upadlo.

⁴⁴ Za to in naslednje tabelo velja, da je število produktov določeno glede na osemestno številčno razdelitev po kombinirani nomenklaturi. Analiza je bila narejena na dveh tretjinah izvoza vsake države, kar šteje izvajalec raziskave za dovolj velik vzorec.

⁴⁵ Uvoz po klavzuli MFN (Most Favoured Nation).

Tabela 3: Mejne preference za leti 2002 in 1999 glede na glavne uvoznike v EU

	Število produktov, za katere je mejna preferenca (v oklepajih delež izvoza):					
	>10%		5-10%		<5%	
Država	1999	2002	1999	2002	1999	2002
Albanija	0	4 (5%)	0	1(6%)	16(22%)	3(12%)
Bosna in Hercegovina	8 (4%)	0	7(20%)	0	4(3%)	0
Hrvaška	18 (8%)	0	14(5%)	2(0,5%)	17(7%)	0
Makedonija	9 (15%)	2 (4%)	2(1%)	0	4(6%)	0
Srbija in Črna gora	0	3 (2%)	0	4(10%)	0	10 (8%)
Skupaj	(7%)	(1%)	(5%)	(3%)	(6%)	(3%)

Vir: Portal EUa: 32

Ponovno lahko vidimo, da so se mejne preference v primerjavi z drugimi uvozniki v EU od 1999 do 2002 izboljšale za Albanijo in Srbijo in Črno goro, medtem ko so ostale tri države na slabšem. Za Bosno in Hercegovino, na primer vidimo, da nima mejne preference nasproti glavnim uvoznikom v nobenem proizvodu, medtem ko sta Makedonija in Hrvaška v nekoliko boljšem položaju. Namesto da bi trgovinski ukrepi nudili konkurenčno prednost izvoznim produktom držav Zahodnega Balkana, izgleda, da so z njimi le ublažili vzporedno trgovinsko liberalizacijo Evropske unije nasproti drugim glavnim uvoznikom.

Za dodatno analiziranje gospodarskega razvoja držav Zahodnega Balkana in vpliva trgovinskih ukrepov sem v posebnem poglavju uporabila koncept primerjalnih prednosti in z določanjem produktov, ki imajo v primerjavi z EU prednost in s spreminjanjem te strukture skozi čas prispevati k že izvedenim analizam uspešnosti zunanjetrgovinske politike EU na Zahodnem Balkanu.

6.2 Analiza primerjalnih prednosti

Za razvojno politiko države je pomembno, da ugotovi svoje primerjalne prednosti in neprednosti in temu ustrezno prilagodi svojo razvojno politiko. V večini primerov se uporablja teza, da se primerjalne prednosti dajo ugotoviti na podlagi dejanskih podatkov o vrednosti izvoza in uvoza. To je koncept “izkazanih primerjalnih prednosti” (“revealed comparative advantages (RCA)” (Senjur, 1991: 187), ki sem ga uporabila tudi za našo

analizo. Za njihov izračun se pojavlja več metod. V moji nalogi sem ga izračunala po naslednji formuli:

$$RCA_i^j = \frac{X_i^j - M_i^j}{X_i^j + M_i^j}$$

Pri tem je RCA_i^j izkazana primerjalna prednost države j glede na EU v proizvodnji blaga i ; X_i^j je vrednost izvoza države j blaga i v EU; M_i^j je vrednost uvoza države j blaga i iz EU. Glede na napisano, lahko RCA zavzame vrednosti od -1 do 1 , pri čemer pozitivna in visoka vrednost RCA pomeni veliko primerjalno prednost države v proizvodnji določenega blaga, po drugi strani pa zelo negativna vrednost pomeni, da ima država v tem blagu veliko primerjalno neprednost (Astrov, 2001: 3). Za vsako izmed obravnavanih držav sem za leti 1999 in 2002 izračunala RCA.

Ker imajo vse države Zahodnega Balkana velik trgovinski primanjkljaj z EU, sem izdelala še izračun prilagojene izkazane primerjalne prednosti (adjusted RCA), ki odstrani učinke trgovinskih ovir in precenjene domače valute. Ker ta predpostavlja liberalni dostop do trga EU, je za nas zanimivejše, da vidimo, kakšne so možnosti razvoja držav pri neovirani trgovini.

Formula za njegov izračun je:

$$adjRCA_i^j = \frac{c \cdot X_i^j - M_i^j}{c \cdot X_i^j + M_i^j}$$

c je koeficient množenja za izvoz vseh skupin blaga, ki deluje tako, da vzpostavi trgovinsko ravnoesje z EU. Je konstanta za vse skupine blaga v enem letu; izračuna pa se z deljenjem celotnega uvoza s celotnim izvozom, in sicer za vsako leto posebej (Jovičić et al, 2001: 17).

Za obe vrednosti sem iz baze COMEXT⁴⁶ uporabila podatke o produktih, ki so razdeljeni po klasifikaciji kombinirane nomenklature na dvoštevlični stopnji. Za prvo leto obravnave sem vzela 1999, ko avtonomni trgovinski ukrepi še niso bili uvedeni, za zadnje pa leto 2002, ki je zadnje, za katerega so še dostopni celoletni statistični podatki⁴⁷.

⁴⁶ COMEXT podatkovna baza Evropskega statističnega urada (Eurostat) o zunanji trgovini EU in trgovini med članicami.

⁴⁷ Izračuni RCA in adj RCA za leto 2002 so podani v prilogi 1.

Nadalje izpostavim število proizvodov, ki imajo zelo veliko primerjalno neprednost v primerjavi z EU. Za zelo veliko primerjalno neprednost štejem proizvode, ki imajo RCA in adj RCA nižji od $-0,9$.

V naslednjem delu pogledam, v kakšni smeri se je spreminjala vrednost prilagojene primerjalne prednosti od 1999 do 2002 in v katerih proizvodih se kaže največji napredek⁴⁸. Na podlagi tega vidimo ali so države na poti uspešnega prestrukturiranja, če se jim izboljšuje primerjalna prednost v bolj zahtevnih panogah, ki ponujajo možnost učenja ob delu ali pa se po drugi strani vedno bolj usmerjajo v sektorje, ki ne zahtevajo veliko sposobnosti in s tem tvegajo, da dinamične koristi od trgovine ostanejo na strani trgovinskih partnerjev. Iz istega razloga preverim še, kateri so njihovi glavni izvozni produkti⁴⁹ in tudi pri katerih se je najbolj povečal izvoz od leta 1999 do 2002.

Albanija je imela v letu 2002 zelo nizko število proizvodov, pri katerih je dosegala pozitivno trgovinsko bilanco z EU in posledično pozitivno RCA (le 12 od 96 skupin produktov). Poleg tega ima 44 proizvodov vrednost pod $-0,9$. Največjo primerjalno prednost ima Albanija pri rastlinskih materialih za pletenje (14)⁵⁰, nato pri svinču in svinčenih izdelkih (78) in pri umetninah (97)⁵¹. Pri izračunu prilagojene primerjalne prednosti se pokažejo boljši rezultati in ima pozitivno adjRCA 23 proizvodov, vendar je še vedno veliko več (35) tistih, ki imajo izredno nizko (manjše od $-0,9$) vrednost. V primerjavi z letom 1999 se je do leta 2002 adjRCA izboljšala pri 58 proizvodih, najbolj so napredovali proizvodi pod naslednjimi oznakami: 80 (kositer), 50 (svila), 53 (druga rastlinska tekstilna vlakna). Oba največja izvozna produkta v letu 2002 spadata v skupino tekstilnih izdelkov in oblačil (številka kombinirane nomenklature (KN) 61 in 62) in skupaj pomenita 28,6% celotnega izvoza, na tretje mesto se umeščajo različni kovinski izdelki (83). Izvoz se je od 1999 do 2002 najbolj povečal prav največjim izvoznim produktom: obutvi (64), oblačilom (62) in različnim kovinskim proizvodom (83).

Bosna in Hercegovina ima podobno kot Albanija le 13 izdelkov s primerjalno prednostjo, večina ostalih pa izkazuje zelo visoko negativno vrednost, tako da jih je kar 46 pod mejo $-0,9$. Največje primerjalne prednosti se kažejo pri pletarskih in košarskih izdelkih (46), orožju in strelivu (93) in aluminiju (76). Pri prilagojeni primerjalni prednosti (adjRCA) ima Bosna 22

⁴⁸ Razlika med adjRCA za leto 1999 in 2002 je navedena v prilogi 2.

⁴⁹ Trije produkti, ki imajo največji odstotek od celotnega izvoza.

⁵⁰ V oklepaju je navedena oznaka kombinirane nomenklature za produkt.

⁵¹ Celotno ime produktov, uvrščenih pod št. 97: umetnine, zbirateljski deli in starine.

izdelkov s pozitivno vrednostjo in veliko več tistih z vrednostjo pod $-0,9$ (39). Od 1999 do 2002 se je adjRCA izboljšal 46 proizvodom, najbolj pa so se popravila rudninska goriva (27), krzno (43) in železniške in tramvajske lokomotive (86). Samo štirje izdelki pomenijo v 2002 47% celotnega izvoza: obutev (64), oblačila (62), les (44), pohištvo (94). Najbolj se je izvoz povečal za: aluminij (76), pohištvo (94) in obutev (64).

Tudi na Hrvaškem ima samo 14 proizvodov primerjalno prednost. Za razliko od drugih držav ima Hrvaška manjše število proizvodov z zelo visoko primerjalno neprednostjo (24). Najvišjo RCA ima Hrvaška proti EU v naslednjih treh proizvodih: sol, žveplo, zemlja in kamen ...⁵²(25), naravni in vzgojeni biseri, kamni ...⁵³ (71) in žitarice (10). Pri adjRCA ima Hrvaška 35 proizvodov s pozitivno vrednostjo in le devet takih, ki se uvrščajo zelo slabo. Od 1999 so 2002 se je adjRCA izboljšala 52 produktom, od tega najbolj sladkorju (17), tobaku (24) in produktom živalskega izvora (5). Največji trije izvozni izdelki so oblačila (62 in 62) in električni stroji (85). Slednjim se je tudi najbolj povečal izvoz od leta 1999 so 2002, poleg tega pa še pohištvo (94) in sladkorju (17).

Makedonija ima tako pri navadnem kot pri prilagojenem izračunu primerjalnih prednosti 25 produktov, v katerih je v prednosti pred EU. Ne glede na dokaj visoko število s pozitivno vrednostjo, ima 42 produktov (po izračunu RCA in 31 po izračunu adjRCA) izjemno nizko vrednost. Največjo primerjalno prednost leta 2002 je imela pri rastlinskih pletilnih materialih (14), cinku (79) in svincu (78). Adj RCA se je izboljšala 34 proizvodom, najbolj za nikelj (75), pletarske in košarske izdelke (46) in produkte, ki se neuvrščajo pod drugo oznako (99). Makedonija ima od vseh držav najbolj skoncentriran izvoz: 60,4% celotnega izvoza pomenijo le trije izdelki, pri čemer imajo samo pletilni izdelki in oblačila (62) 36% delež (ostala dva sta še obutev (64) in železo in jeklo (72)). Vsi trije največji izvozni izdelki v letu 2002 spadajo med prve štiri, ki so najbolj povečali izvoz od leta 1999, med njih pa se uvršča še meso (2).

Srbija in Črna gora ima po navadnem izračunu RCA 23 izdelkov s primerjalno prednostjo in po prilagojenem 34. Na negativni strani ima 27 proizvodov z RCA manjšim od $-0,9$ in 22 po izračunu prilagojene primerjalne prednosti. Največje primerjalne prednosti ima Srbija in Črna gora pri žitaricah (10), svincu (78) in ladjah, čolnih in plovilih (89). Od 1999 do 2002 se je

⁵² V to skupino spada še material za štukaturo, apno in cement.

⁵³ Celotno ime št. 71: naravni in vzgojeni biseri, dragi in poldragi kamni, drage kovine, preobleke iz drage kovine in izdelki iz nje, imitirani nakit, kovanci.

prilagojena primerjalna prednost povečala 38 proizvodov, najbolj sladkorju (17), lepenki (47) in železniškim in tramvajskim lokomotivam. Leta 2002 so največji delež v izvozu predstavljali aluminij (76), sadje in orehi (8) in sladkor, prav tako se je najbolj povečal izvoz za sladkor in aluminij in kavčuk (40).

Če iz navedenih podatkov naredimo povzetek, vidimo, da imajo po izračunu RCA vse države majhno število produktov, ki izkazujejo primerjalne prednosti z EU. Kljub temu vidimo, da se to število poveča, če predpostavimo liberaliziran dostop na trg EU, kar nam pokažejo večje številke pri prilagojenem RCA. Prav tako se zniža število proizvodov z izjemno negativno vrednostjo. To pomeni, da čeprav EU odpira svoj trg za večino produktov iz Zahodnega Balkana, še vedno ostajajo možnosti izboljšanja dostopa z zmanjšanjem carinskih in drugih ovir z enakim učinkom.

Glede na panoge, v katerih imajo te države primerjalne prednosti proti EU, in na glavne izvozne produkte, se kaže, da so to v veliki večini nezahtevni proizvodi. Za potrditev tega razdelim glede na taksonomijo industrij WIFO⁵⁴, za vsako državo tri produkte z največjo primerjalno prednostjo, tri produkte, katerim se je primerjalna prednost najbolj povečala od 1999 do 2002 (gledano na adjRCA), nato tri največje izvozne produkte v letu 2002 in produkte, ki se jim je najboj povečal izvoz v EU v danem obdobju. Gledano po klasifikaciji, ki razdeli industrije glede na vloženi dejavnik (večinske, delovno intenzivne, kapitalno intenzivne, tržno pogojene, tehnološko pogojene) in na zahtevane delovne spretnosti (manj zahtevne, srednje zahtevne/ modri ovratniki, srednje zahtevne/ beli ovratniki, zahtevne) (Peneder v Astrov, 2001: 28-33), lahko vidimo, na čem bazirajo njihove primerjalne prednosti.

⁵⁴ Taksonomija industrij WIFO (Avstrijski institut za gospodarske raziskave) in je izdelana za klasifikacijo industrij po NACE sistemu (Nomenclature générale des activités économiques dans les communautés européennes), zaradi česar sem produktom iz kombinirane nomenklature poiskala ustrezno primerljivo oznako v NACE sistemu in izhajala iz tega pri določanju factorske in delovne intenzivnosti.

Tabela 4: Razdelitev produktov glede na vloženi dejavnik in delovne spretnosti

		Albanija			BiH			Hrvaška			Makedonija			SČG		
Največja	produkt	14	78	97	46	93	76	25	71	10	14	79	78	10	78	79
CA 2002	dejavnik	4	3	4	2	1	3	3	3	4	4	3	3	4	3	3
	spretnosti	1	1	2	1	4	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1
Največja	produkt	80	50	53	27	43	86	17	24	5	75	99	46	17	47	86
rast CA	dejavnik	3	3	3	3	2	2	4	4	4	3	/	1	4	3	2
(1999/2002)	spretnosti	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	/	1	1	3	2
Največji	produkt	62	61	83	64	62	44	62	85	61	62	72	64	76	8	17
izvozni	dejavnik	2	2	3	2	2	2	2	2	2	2	3	2	3	4	4
produkti	spretnosti	1	1	1	1	1	2	1	3	1	1	1	1	1	1	1
2002																
Največje	produkt	64	62	83	76	94	64	85	94	17	64	72	2	17	76	40
povečanje	dejavnik	2	2	2	3	2	2	2	2	4	2	3	4	4	3	1
izvoza	spretnosti	1	1	1	1	2	1	3	2	1	1	1	1	1	1	1
(1999/2002)																

Legenda: Vloženi dejavnik: 1 - večinske, 2 - delovno intenzivne, 3 - kapitalno intenzivne, 4 - tržno pogojene, 5 - tehnološko pogojene

Delovne spretnosti: 1 - manj zahtevno, 2 - srednje zahtevno (modri ovratnik), 3 - srednje zahtevno (beli ovratnik), 4 - zahtevno

Vir: Lastni izračuni na podlagi COMEXT baze in WIFO taksonomije

Iz tabele je razvidno, da je večina najbolj konkurenčnih produktov, to je tistih z največjo primerjalno prednostjo, kapitalno intenzivnih in zahteva le manj izobraženo delovno silo. Pomemben pokazatelj razvoja je sprememba v primerjalnih prednostih, pri čemer je napredovanje v bolj visoko razvitih produktih znak uspešnega industrijskega preoblikovanja. Pri obravnavanih državah nobeden od treh produktov, ki je od 1999 do 2002 najbolj napredoval nasproti EU ne zaposluje visoko izobražene delovne sile, ampak gre v veliki večini za spodnji razred po zahtevanih delovnih spretnostih. Glede na vloženi dejavnik prihaja do razlik med državami, tako so se pri Albaniji najbolj izboljšali kapitalno intenzivni produkti, pri Hrvaški tržno pogojeni, pri ostalih pa so različni rezultati, vendar so tudi tu kaže, da med njimi ni tehnološko pogojenega produkta. Pri največjih izvoznih proizvodih in tudi pri

najbolj dinamičnih izvoznih sektorjih izstopa njihova delovna intenzivnost in prav tako je skoraj za vse značilna nizka delovna usposobljenost.

Iz povedanega sledi, da države Zahodnega Balkana svojo primerjalno prednost do EU dosegaajo z mehanizmom visoke cenovne elastičnosti neizobražene delovne sile, s čimer se doseže konkurenčnost na podlagi nižje cene proizvodnje. Zaključek Miljovskega in Uzunova (2001: 11) za primer Makedonije, ki pa ga lahko razširimo tudi na ostale države, je, da njene primerjalne prednosti temeljijo na izkoriščanju danih proizvodnih faktorjev in ne na ustvarjanju sodobnih faktorjev konkuriranja. Zaradi tega se mora v primeru, da nima naravnih bogastev v izobilju, zanašati na izkoriščanje dela domače poceni delovne sile, s čimer ustvarja svoje poceni izvozne produkte. Vendar pri tem tvegajo statičnost svojega razvojnega procesa, na kar so opozarjali zagovorniki teorije odvisnosti. S specializacijo v primarnih proizvodih in še posebej z nespremenjeno proizvodnjo v več letih, kažejo države neperspektivno sliko za prestrukturiranje svojega gospodarstva.

Če se vrnemo nazaj na delitev primerjalnih prednosti na naravne, dosežene in inducirane, vidimo, da gre pri državah Zahodnega Balkana v glavnem za naravne primerjalne prednosti, ki se nanašajo na primarne proizvode, ne ustvarjajo pa doseženih prednosti, za katere so potrebne inovacije in vlaganje v človeški in fizični kapital, ali induciranih prednosti, za doseganje katerih je potrebno potencialno konkurenčnim panogam odstraniti ovire s pomočjo političnega delovanja.

Postavlja se vprašanje, ali je doseganje rasti z izvozno usmerjenostjo primerna strategija za teh pet držav. Na tako razmišljanje nas navaja že slabo stanje njihovega gospodarstva, s čimer je povezan nizek delež, ki ga izvoz prispeva k BDP-ju (le okrog 15 odstotkov (Portal EUe 2004: 32)⁵⁵). To kaže, da ima izvoz iz Zahodnega Balkana težave pri konkuriranju na svetovnem tržišču. Tudi preferenčno obravnavanje s strani EU do leta 2002 ni prineslo večjih koristi za njihovo napredovanje. Ker pa se trgovinski ukrepi nanašajo na večje število proizvodov, ne le na tiste, ki so preživeli turbulentno obdobje preteklih let in so zaradi znižanja carin povečali izvoz, se lahko v prihodnosti pričakuje, da se bo njihovo učinkovanje razširilo še na ostalo proizvodnjo. Odpraviti pa je potrebno ovire, ki so do sedaj preprečevale, da bi se lahko dane trgovinske ugodnosti izkoristile. Iz zgoraj opisanega dosedanjega

⁵⁵ Leta 2001 je pri Makedoniji izvoz prispeval 33,2% BDP, v Albaniji 6,6%, Srbiji in Črni gori 18,2%, BiH 20,7% in 23% pri Hrvaški (Altmann 2003: 12).

delovanja liberaliziranega dostopa blaga na trg EU lahko sklepamo, da zgolj ukinitve ali znižanje carin in drugih instrumentov z enakim delovanjem ne zadostuje.

Če pogledamo dolgoročne možnosti izvoza držav Zahodnega Balkana v EU, kot jih kaže gravitacijski model, vidimo, da zaenkrat ostajajo potenciali še neizkoriščeni. Izračuni, ki jih omenja Poročilo Evropske komisije (Portal EUe 2004:33), kažejo, da bi lahko bil izvoz v EU dva do trikrat večji. Enake rezultate z veliki potenciali zahodnobalkanskih držav v trgovini z EU kaže raziskava Edwarda Christie-ja (2001), ki upošteva gospodarsko moč in geografsko oddaljenost držav. Glede na to, da se v izvozu kažejo velike možnosti za rast in za gospodarski razvoj, menim, da je treba delovati v smeri njihovega izkoriščanja. V naslednjem delu bom zato poskušala ugotoviti, kateri dejavniki ovirajo povečevanje izvoza balkanskih držav na trge Evropske unije, kljub opisanim ugodnim pogojem, ki jih je za njih uvedla EU.

7. OVIRE IZVOZNEMU SEKTORJU

Nizka stopnja izvoza iz regije še ne pomeni nujno slabih uvoznih pogojev na strani EU, ampak moramo vzroke za to iskati tudi na strani izvoznih kapacitet v državah. Že pri opisu družbeno ekonomske situacije držav smo se srečali s številnimi dejavniki, ki postavljajo okvirne pogoje za delovanje gospodarstva. Posledice vojn in nasilnega razpada bivše skupne države se kažejo na vsakem koraku. V prvih letih obnove se je pozornost tako posvečala ponovni vzpostavitvi osnovnih pogojev za gospodarsko poslovanje, pri čemer je šlo predvsem za popravo uničenih objektov. Temu so dajale prednost tako prizadete države kot tudi mednarodna skupnost. Gledano iz današnje perspektive se pogosto ocenjuje, da je bilo v tem času premalo energije namenjene istočasnemu prestrukturiranju gospodarstva, kar vidimo tudi iz zgoraj navedenih podatkov o skoraj nespremenjeni strukturi izvoza in v specializaciji počasi rastočih proizvodnj. Tako je Altmann (2003: 20) ocenil, da so države Zahodnega Balkana šele danes na stopnji, iz katere so druge srednje in vzhodnoevropske države začele svoj gospodarski vzpon. Kot neugodne pogoje za uspešnejši nastop izvoznega sektorja našteje nizko stopnjo razvoja, zapoznele gospodarske reforme in delovanje javne uprave z birokratskimi ovirami, ki jih postavlja. Zunanjo trgovino in pridobivanje tujih investicij ovirata pravna negotovost in korupcija, ki jo pogosto štejejo kot največji problem regije (Altmann 2003: 20, 21). Zapoznele gospodarske reforme zadevajo predvsem velika podjetja, v katerih ohranjajo zaposlenost le z državnimi podporami, čeprav ni perspektive za njihovo produkcijsko strukturo. K neugodnim okoliščinam za gospodarsko rast prispeva še javna

uprava s številnimi birokratskimi ovirami in postopki, ki odvrčajo potencialne investitorje. Razloge za slabo napredovanje gospodarstev zahodnobalkanskih držav lahko najdemo tudi v zunanjetrgovinskih režimih, ki so se v petih balkanskih državah razvijali v različnih smereh. Albanija ter Bosna in Hercegovina sta se hitro usmerili v liberalno trgovinsko politiko, medtem ko sta Makedonija in Hrvaška dolgo vztrajali pri bolj protekcionističnih ukrepih, dokler nista vstopili v Svetovno trgovinsko organizacijo. V Srbiji in Črni gori je zvezna vlada v Beogradu uvedla obširne trgovinske reforme, ki pa jih Črna gora ni podprla. Ta se je s svojo monetarno in trgovinsko politiko popolnoma ločila od Srbije. Prav tako ima samostojno trgovinsko politiko Kosovo (Altmann 2003: 18).

Kar zadeva carine, imajo na uvozni strani države v regiji zelo različno strukturo. Najnižje povprečne uvozne carine ima Črna gora: 3 odstotke, ki zavzemajo razpon od enega do petnajstih odstotkov. Na drugem mestu je Bosna in Hercegovina s povprečjem 6 odstotkov (razpon od 0,5 do 15 odstotkov)⁵⁶, nato Albanija s povprečno carinsko stopnjo 8,1 (razpon od 2 do 15). Kosovo ima enotno carinsko stopnjo za uvoz, in sicer 10 odstotkov. Najvišjo zaščito svojemu gospodarstvu nudi Makedonija s carinsko postavko 14,6 odstotkov. Hrvaška je po pristopu k Svetovni trgovinski organizaciji uvedla zelo diferencirano carinsko strukturo, s povprečno 7 odstotno carinsko stopnjo. V Srbiji je povprečna carinska stopnja preko 10 odstotkov, za izdelke, ki pa jih posebej ščitijo, dosežejo stopnje tudi do 30 odstotkov⁵⁷. Poleg carinske stopnje, ki je različna glede na proizvod, se plača dodatnih 0,5 odstotka za carinsko evidentiranje⁵⁸. Tudi na področju necarinskih ovir so med državami velike razlike. V Albaniji, Hrvaški, Kosovu ter Bosni in Hercegovini jih skoraj ni več, medtem ko je v Makedoniji ter Srbiji in Črni gori v veljavi še vrsta licenčnih zahtev, ki omejujejo uvoz. Omejitvene trgovinske določbe so tudi na izvozni strani in se nanašajo v največji meri na kmetijske proizvode. V vsakem primeru pa države nudijo le malo učinkovite izvozne podpore, kar Altmann (2003: 19) razlaga tako z pomanjkanjem izvoznega financiranja in zavarovanja kot tudi osnovne uskladitve med uvoznimi in izvoznimi carinami. Tako domača podjetja, ki proizvajajo za izvoz in potrebujejo za to uvožene surovine ali blago, zaradi visokih uvoznih carin težko konkurirajo na svetovnih trgih. Raznolikost carin in drugih predpisov deluje še bolj zaviralno, če se zavedamo relativne majhnosti trgov, saj so potencialni trgovinski

⁵⁶ Bosna in Hercegovina: carine, <http://www.gzs.si/Nivo3.asp?ID=8150&IDpm=6235> (18. 9.2004)

⁵⁷ Srbija in Črna gora: carinski režim, <http://www.gzs.si/Nivo3.asp?ID=10383&IDpm=6691> (18. 9.2004)

⁵⁸ Srbija in Črna gora:dajatve:

http://www.izvoznookno.si/podatki_o_drzavah.php?akcija=poslovanje_dajatve&drzava_ID=2002070415474401&menu=podatki&podnaslov=dajatve

partnerji ali investitorji odvrnjeni zaradi nezmožnosti razširitve trga. Poleg tega so carinske uprave slabo opremljene z osebjem in na tehničnem področju, zaradi česar velik del trgovine poteka brez plačevanja carin, s čimer država izgubi velik del prihodkov. Raziskava EUROCHAMBERS⁵⁹ (2004: 23) je pokazala na naslednja specifična področja glede carinskih postopkov: podjetja iz obravnavane regije so ocenila postopke za preveč birokratske, dolgotrajne in drage. Po njihovi oceni to predstavlja večjo oviro v trgovini z EU kot ostale našete nepravilnosti: nedosledno izpolnjevanje carinskih pravil, neprimeren in netransparenten sistem ocenjevanja blaga, nepoštenost carinskega osebja in slaba računalniška opremljenost.

Ovire za enoten, transparenten in efektiven zunanjetrgovinski režim se postavljajo tudi znotraj držav samih, kar je najbolj očitno na primeru Bosne in Hercegovine ter Srbije in Črne gore. V Bosni in Hercegovini na državni ravni poteka trgovinska zakonodaja, izdajanje predpisov, določitev carinskih stopenj in zastopanje v tujini. Po drugi strani pa pobiranje carin in odločanje o njihovi porabi poteka na ravni obeh entitet, Federacije in Republike Srbske. V Srbiji in Črni gori je delitev pooblastil med zvezno ravno in republikama še bolj zapletena. Črna gora ima svojo carinsko upravo in se njene pobrane carine stekajo v republiški proračun. Srbija, po drugi strani, svoj proračun polni le s pobiranjem davkov, medtem ko se carine iz srbskih mej stekajo v zvezni proračun (Altmann 2003: 20). Tako se institucionalne reforme in vzpostavitev enotne trgovinske politike ter enotnega trga postavljajo kot temeljne zahteve za napredovanje v stabilizacijsko pridružitvenem procesu. V zadnjem času je prišlo na tem področju do sprememb, potem ko je bil avgusta 2003 na državni ravni sprejet akcijski plan za notranji trg, ki natančno določa načrt za vzpostavitev enotne trgovinske politike in enotnega trga. Z njim naj bi se uresničila uskladitev trgovanja, carin in davčnih režimov med republikama. Za približno 93 odstotkov produktov so uvedli skupne carine, vendar v plan niso vključeni ključni kmetijski proizvodi. Zaenkrat skupna carinska uprava z zadostnimi pooblastili še ne deluje, in prav tako ovire za notranji trg še niso zadovoljivo odpravljene (Portal EUf 2004: 66).

⁵⁹ EUROCHAMBERS je društvo evropskih zbornic za trgovino in industrijo (Association des chambres de commerce et d'industrie Européennes). Raziskava je del projekta PARTNERS (Project of Assistance to Regional Trade and Networking for Economic Recovery and Stability), ki ga Eurochambers izvaja s podporo programa CARDS. PARTNERS je namenjen krepitev kapacitet trgovinskih zbornic na Zahodnem Balkanu na področju regionalne trgovine in mednarodnih trgovinskih storitev. V gornjem delu navajam rezultate raziskave o konkurenčnosti zahodnobalkanskih podjetij, ki je zajela 2166 podjetij različnih velikosti v vseh petih državah (EUROCHAMBERS 2004: 4).

Do sedaj smo odkrivali razloge za počasno napredovanje balkanskega gospodarstva le na njihovi strani, vendar lahko ovire iščemo tudi na strani Evropske unije. Že pri opisu trgovinskih ukrepov in trgovinskih sporazumov smo našli izjeme, za katere se carinske in količinske omejitve niso ukinile, torej ne moremo govoriti o popolni liberalizaciji uvoza. Še pomembnejše pa je, da države ne izkoriščajo danih trgovinskih preferenc, torej leži razlog drugje in tudi popolna ukinitvev carinskih ovir ne bi povečala njihovega izvoza. Zato moramo preučiti, katere so druge ovire mednarodni trgovini, ki posebej po zmanjševanju carin postajajo vse bolj pomembne.

Brenton in Manchin (2002) zagovarjata, da so specifična pravila, posebej tista o poreklu blaga, ključna pri oteževanju izvoza v EU. Evropska unija namreč k vsem svojim trgovinskim sporazumom doda pravila o izvoru, ki določajo pogoje, ki jim mora blago zadostiti, da se obravnava kot da izvira iz države, ki ima preferencialni dostop na trg EU. Države Zahodnega Balkana so prav tako upravičene do asimetrične trgovinske liberalizacije le, če izpolnjujejo vrsto pogojev, med katerimi je tudi skladnost s konceptom »porekla blaga« (Council Regulation (EC) No 2007/2000, člen 2).

Glavni razlog za uporabo teh pravil je preprečiti izogibanje plačevanja carin, tako da bi se blago iz tretjih držav usmerilo skozi države s preferencialno obravnavo in bi se države brez trgovinskih sporazumov tako izognile plačevanju carin v EU. Po drugi strani pa se lahko pravila o poreklu blaga uporabljajo za zaščito domače industrije pred konkurenco iz tujine. Da bi podjetja zadostila zahtevanim predpisom, so izpostavljena dodatnim stroškom za prilagajanje in dokazovanje. Stroški za dokazovanje porekla vključujejo izvrševanje številnih administrativnih postopkov za pridobitev zahtevane dokumentacije in tudi stroške za vzdrževanje sistemov, ki natančno vodijo uvožena sredstva iz različnih virov, da bi dokazali skladnost s tehničnimi pravili. Brez tega podjetja ne morejo dokazati geografskega izvora sredstev, ki so jih uporabili v proizvodnji. Ti stroški dobijo še večji pomen, če upoštevamo slabo razvitost carinskih mehanizmov (Brenton in Manchin 2002: 14, 15). Torej, četudi proizvajalci glede tehničnih zahtev lahko zadostijo pravilom o poreklu, to še ne pomeni, da bo njihov izvoz dejansko preferencialno obravnavan v EU, saj še vedno ostanejo ovire s carinsko upravo ali pa so stroški dokazovanja porekla visoki kljub znižani carini. Če upoštevamo opisane omejitve uvozu, vidimo, da narava pravil o poreklu zagotavlja, da so podjetja iz trgovinskih partneric prisiljena k uvozu dragih sredstev iz držav EU za svojo proizvodnjo, če želijo izvažati v EU po znižanih ali ukinjenih carinskih stopnjah. Poleg tega pa je preferencialni dostop na trg EU otežen še z dokazovanjem porekla blaga.

Vendar pa lahko vztrajanje Evropske unije pri spoštovanju strogih pravil razumemo tudi iz izkušenj, ki jih je imela v regiji glede poskusov izkoriščanja danih ugodnosti. V SČG so namreč odkrili prevaro v trgovini s sladkorjem, ko so izvozniki iz SČG kupovali poceni sladkor v tujini in ga v svoji embalaži dražje prodajali na trgih EU. Bruselj je namreč kot pomoč srbskim pridelovalcem sladkorne pese in tovarnam sladkorja omogočil prodajo tržnih presežkov po enkrat višji ceni od tržne. Za preprečitev podobnih goljufij je Evropska komisija v SČG poslala izvedence, ki zaradi pomanjkljivosti carinskih predpisov nadzorujejo blago, ki ga izvažajo na trg EU (Potočnik, 2004: 32). Poleg tega, da vztrajanje EU pri dokazovanju porekla blaga za državne administracije predstavlja dodatno breme, lahko sprejeti ukrep v SČG vidimo kot ustrezen rešitev, ki lahko prispeva k boljšemu delovanju carinskih mehanizmov.

Poleg pravil o poreklu so še drugi tehnični, administrativni in zdravstveni predpisi, ki delujejo kot trgovinske ovire. Poročilo Evropske komisije navaja kot razlog za slabo izkoriščanje ugodnosti trgovinskih ukrepov neizpolnjevanje varnostne, veterinarske in fitosanitarne zakonodaje (Portal EUf 2004: 40). Čeprav gre pri tem za čisto legitimne zahteve, se moramo zavedati, da se z njimi predpostavlja obstoj institucij, ki zagotavljajo uresničevanje naštetih zahtev. Študije dokazujejo, da v primeru Zahodnega Balkana sicer formalno obstajajo institucije za opisano nalogo, vendar gre pri njihovem delovanju za očitno neučinkovito delovanje (Altmann 2003: 20). Opisane ugotovitve o ovirah trgovine z EU je potrdila tudi raziskava EUROCHAMBERS (2004: 22, 23), kjer so podjetja razvrstila glavne ovire v naslednjem vrstnem redu: največja ovira so tehnični standardi in potrdila, nato kontrola kakovosti in zaščita potrošnikov, sledijo carinski postopki. Dostop do končnih potrošnikov in birokratska registracija podjetja sta po raziskavi relativno manj pomembni za podjetja. Razloge za težave s potrdili in tehničnimi standardi so v največji meri pripisali pomanjkanju vzajemno priznanih organov in nezadostnosti nacionalnih potrdil. Temu sta sledili še raznolikost tehničnih standardov in netransparentna klasifikacija blaga. Glede na to, da so podjetja spoznala tehnične standarde in le-te potrdila za najpomembnejšo oviro trgovini z EU, bi bilo potrebno za odpravljanje teh ovir posvetiti posebno pozornost.

8. ZAKLJUČEK

V zadnjem delu naloge poskušam povezati začetni teoretični del s primerom trgovinske politike, kot jo vodi EU na Zahodnem Balkanu, čemur je bil posvečen celoten drugi del naloge, in s pomočjo tega dokazati zastavljeno hipotezo in odgovoriti na delovno vprašanje.

Trgovinska politika EU je razpeta med liberalizacijo in intervencionizmom. V ta okvir bom poskušala umestiti režim, ki ga imajo obravnavane države in EU. Že v uvodnem delu sem ugotovila, da pri razvojni politiki ne gre za izbiro med uvozno substitucijo, v kateri se uporabljajo protekcionistični ukrepi, in prostim trgov, ampak gre za zaporedje uporabljenih metod. Temu sledi Evropska unija, ko si je za ZB v svoji strategiji razvoja zamislila postopno vzpostavljanje prosto-trgovinskega območja med EU in državami regije, ki temelji na recipročnosti, vendar na asimetričen način. Kot je ta proces opisal Demekas (2002: 16) se cilju vzpostavitve proste trgovine med EU in državami Zahodnega Balkana sledi z asimetričnim procesom liberalizacije, ki favorizira države v regiji, z vzpostavitvijo prosto trgovinskega območja med državami v skladu z principi Svetovne trgovinske organizacije, s harmonizacijo zakonodaje in pravil v državah z EU in s pomočjo EU za doseg te ciljev.

Če sledimo najprej asimetričnosti strategije in pogledamo na stran EU, lahko iz razvojne politike EU za Zahodni Balkan najprej ugotovimo, da gre za pozitivno diskriminacijo nasproti tretjim državam. Zunanjetrgovinska politika EU deluje v smeri omogočanja boljšega dostopa državam ZB do svojega trga kot ostalim. Z uvedenimi avtonomnimi trgovinskimi ukrepi prihaja do asimetrične trgovinske liberalizacije na strani EU, saj z njimi EU odpira svoj trg za večino produktov z Zahodnega Balkana, medtem ko od druge strani, razen naštetih pogojev, ne zahteva povračilnih ukrepov. Tudi za režim, uveden s stabilizacijsko-pridružitvenimi sporazumi, lahko rečemo, da gre za asimetrično liberalizacijo. Z njimi prihaja do dodatne sprostitev carin pri uvozu v EU, vendar se tudi od druge strani zahteva postopno zniževanje carin v določenem prehodnem obdobju.

Kot pomanjkljivosti na strani EU smo spoznali ohranitev izjem pri kmetijskih izdelkih pri sproščanju carinskih omejitev. Liberalizacija poteka počasneje posebej za produkte, ki so v EU bolj občutljivi, kar Quassier (2002: 8) ocenjuje kot posebej škodljivo. V teh produktih imajo trgovinske partnerice primerjalne prednosti, zaradi česar se Quassier zavzema za odločno liberalizacijo področij, kot so tekstil, jeklo in kmetijski pridelki. Za njihovo vztrajanje Salvatore (1983/1998: 270) ne najde racionalnega ekonomskega opravičila, saj so nizke plače, zaradi katerih so uvedene carine, da bi zaščitile domače proizvajalce pred konkurenti iz drugih držav, praviloma povezane z nizko produktivnostjo. Poleg izjem pri ukinitvi carinskih

ovir za vstop na evropski trg so v oba do zdaj sprejeta stabilizacijsko-pridružitvena sporazuma vključene koncesije za kmetijske proizvode po poreklu iz EU, ki so se po letošnji širitvi še razširile. To, v povezavi s postopnim ukinjanjem carin za industrijske izdelke, postavlja temelje recipročnemu odnosu, ki ukinja začetne protekcionistične ukrepe in vodi v prosto trgovino.

V razvojni politiki EU za Zahodni Balkan se pozna zgled industrializacije prek uvozne substitucije, ki ga lahko najbolje razložimo z argumentom mlade industrije. Z avtonomnimi trgovinskimi ukrepi in SPS se dopušča ohranitev trgovinskih ovir za uvozne produkte iz EU v državah ZB. Torej strategija EU ni sprejela predloga, kot ga daje Salvatore (1983/1998: 241), da je za male države optimalna trgovinska stopnja nič, ampak se bolj približujejo mnenju Damijana (1996: 151,152), da je tudi za male države treba uporabljati višje carinske omejitve kot v primerljivih razvitejših državah. Carinske in necarinske ovire delujejo kot zaščita pred uvoženim blagom, saj balkanska podjetja zaradi konkurenčne neprimerljivosti z gospodarstvom EU na prostem trgu nimajo zadostne možnosti razvoja. Tri od petih držav ZB v stabilizacijsko-pridružitvenem procesu še niso prišle do faze sklenitve SPS, tako, da se za njih uporabljajo le avtonomni trgovinski ukrepi, medtem ko se za Hrvaško in Makedonijo že uporabljajo trgovinske določbe iz SPS. V obdobju, ko se od prvih treh držav ne zahteva recipročno ukinjanje carin, ima njihova proizvodnja čas za zmanjšanje tranzicijske neučinkovitosti in doseganje pozitivnih eksternalij učenja ob delu. Prav tako je v SPS za Hrvaško in Makedonijo določeno prehodno obdobje, v katerem morata državi postopno zniževati carine. Odpiranje trga poteka različno za skupine izdelkov, v čemer lahko spoznamo lastnosti uvozne substitucije, ko bi naj v primarni fazi zaščita potekala za enostavno netrajno potrošno blago. Za industrijske izdelke iz EU, ki jih sporazuma ne navajata, so se carine odpravile že z začetkom veljavnosti posameznih trgovinskih delov sporazumov⁶⁰. Ostalim, kjer gre v večini za nezahtevne izdelke, pa se dopušča še daljše obdobje zaščite pred konkurenco iz EU. Prav nasprotno veljajo pri kmetijskih izdelkih, ki bi jih EU želela izvažati v Makedonijo in Hrvaško, koncesije le za izdelke navedene v prilogah, medtem ko za ostale veljajo carine in ostale dajatve v skladu s carinsko tarifo držav. Zaščita mlade industrije ima v skladu s predpisanim teoretičnim modelom določen časovni okvir, ki variira glede na stopnjo razvoja države. V vsakem sporazumu se po skupinah izdelkov določa časovni okvir postopnega ukinjanja carin, ki ustreza mnenju Cyphra in Dietza (1997/2004: 267), da je pet

⁶⁰ 1. junij 2001 za Makedonijo in 1. januar 2002 za Hrvaško.

do sedem let razumno obdobje za premagovanje začetnih težav, v primeru splošne nizke stopnje razvoja pa je lahko to obdobje še daljše. Tako je prehodno obdobje pred splošno ukinitvijo carin na Hrvaškem šest let, medtem ko so za Makedonijo ocenili, da potrebuje za prestrukturiranje svoje industrije več časa in se dogovorili za deset let postopnega ukinjanja zaščite.

Carinske preference za uvoz v EU in dopuščanje uvoznih carinskih stopenj za izdelke iz EU naj bi delovale spodbujevalno na razvoj držav, tako da bi se jim povečal izvoz v EU, hkrati pa se zaščiti tudi domača industrija pred konkurenco iz EU.

Kot smo videli pri opisu poteka trgovine, se je izvoz sicer povečal, vendar tega ne moremo pripisati le trgovinskim ukrepom. Pomembneje je učinkovala povojna rekonstrukcija in usmerjanje v tržno ekonomijo. Z izračunom mejnih preferenc smo pokazali, da je bila leta 2002, dve leti po uvedbi trgovinskih ukrepov, carinska stopnja le v nekaj primerih nižja od tiste, ki jo plačuje glavni uvoznik v EU. S tem se tako imenovana pozitivna diskriminacija kaže v drugačni luči in lahko sprejmemo ugotovitev, da so trgovinski ukrepi za Zahodni Balkan le sledili vzporedni trgovinski liberalizaciji za druge uvoznike, s čimer se gotovo zmanjša njihov pomen. Prav tako se je izvoz EU v regijo povečal v večji meri kot izvoz iz držav regije v EU, kar ne potrjuje dajanja prednosti izvozu iz Balkana na trge EU.

Poleg tega ni le izvoz tisti, ki poganja razvoj, ampak je pomembna izvozna substitucija in še pred tem industrializacija z uvozno substitucijo. Da bi uvozna substitucija delovala, je potrebno spremeniti tako domačo proizvodnjo kot izvoz, saj samo povečanje izvoza še ne pomeni razvoja. Tako reorganizacija notranje strukture proizvodnje k višji stopnji industrializacije ne zadostuje za dolgoročni napredek, če hkrati ne pride do temeljne spremembe izvoza na svetovni trg. (Cypher, Dietz 1997/2004: 255). Ker se je v državah Zahodnega Balkana povečal izvoz le maloštevilnih produktov, ki so po večini delovno intenzivni in nezahtevni, in ker struktura izvoza ostaja skoraj nespremenjena, vidimo, da do navedenih faz še ni prišlo v zadostni meri.

Že prej smo ugotovili, da države ne smejo sprejeti obstoječe izvozne strukture kot dokončnega vzorca, ki po Ricardovi teoriji primerjalnih prednosti odraža optimalni rezultat mednarodne specializacije v proizvodnji. Za nadaljevanje razvoja je treba spremeniti obdarjenost z resursi in jih napraviti bolj produktivne, da lahko država sledi razvoju svetovnega gospodarstva in spremenljivim vzorcem povpraševanja.. V nasprotju s pogoji za višjo stopnjo gospodarske rasti, kot jih postavlja teorija, ostajajo zaenkrat primerjalne prednosti produktov iz držav ZB v primerjavi z EU skromne in še te dosegajo svojo

konkurenčnost na podlagi poceni delovne sile. Prav tako dosedanje spreminjanje primerjalnih prednosti ne kaže spodbudnih rezultatov za uspešno prestrukturiranje gospodarstva.

V skladu z novimi ekonomskimi teorijami se lahko prav z instrumenti poseganja v tržne tokove ustvarjajo nove primerjalne prednosti v bolj dinamičnih produktih, ki obetajo večje napredovanje v proizvodnji in dohodku na domačem in tudi mednarodnem trgu.

Iskanje dinamično ustvarjenih primerjalnih prednosti narekuje raznolik izvoz, kjer prevlada blago z dohodkovo elastičnostjo⁶¹ in obeta priložnosti za rast izvoznih zaslužkov (Cypher in Dietz 1997/2004: 286). Produkti, v katerih ima država primerjalne prednosti, so iz te perspektive v veliki meri odvisni od oblikovanja politik glede investicij v človeški kapital, tehnologijo, boljše organizacijske metode, izboljšanje delovanja javnega sektorja. Iz tega lahko sklepamo, katere bi lahko bile možne izboljšave v razvojni politiki, ki jo EU vodi na Balkanu.

V pričujočem delu smo ugotovili, da sprejeti ukrepi, ki temeljijo na odpiranju evropskega trga za produkte iz Zahodnega Balkana in začasnemu dopuščanju zaščite za domačo proizvodnjo pred evropsko konkurenco, še ne prinašajo zadovoljivih rezultatov. Opisani ukrepi, ki jih EU razvija na Zahodnem Balkanu, temeljijo na odstranjevanju ovir trgovini, kot jih predpisuje neoliberalna teorija. Vendar ob dejstvu, da države niso sposobne izkoriščati ugodnosti, ki so jim dane, samo nadaljnje odpiranje trga za izdelke iz te regije ne bo prineslo povečanja izvoza. Učinek trgovinskih ukrepov na države se sicer razlikuje glede na strukturo njihovega izvoza in predhodne trgovinske ureditve, vendar na splošno velja, da pri tem niso posebno uspešne. Vzroke za to smo našli v težavah z deindustrializacijo, slabo infrastrukturo, neustrezno javno upravo, v slabem izpolnjevanju tehničnih, administrativnih in zdravstvenih predpisov, kot tudi v dokazovanju ustreznosti tem predpisom. Ravno zaradi spoznanih ovir hitrejšemu napredovanju sem prišla do spoznanja, da se mora v razvojno politiko vključiti več elementov novih teorij, ki »odpirajo prostor za aktivno javno politiko v pospeševanju gospodarskega razvoja« (Todaro 1997: 93). V državah Zahodnega Balkana je treba pozornost posvetiti izgradnji institucionalnih struktur, ki jim bodo omogočile boljše izkoriščanje človeškega, fizičnega in finančnega kapitala, kar so predpogoji za hitrejši razvoj. Vzpostavljaju ustreznih institucij je v okviru SPP namenjen program CARDS, vendar glede na to, da tehnična in finančna pomoč nista bili obravnavani v diplomskem delu, ni na mestu, da ocenjujem njuno učinkovitost. Kljub temu pa se kažejo možnosti za povečanje izvoznih

⁶¹ Dohodkovna elastičnost meri relativno spremembo v povpraševanju po blagu po spremembi v dohodku.

kapacitet v primeru ustrežnejšega institucionalnega okolja, pri čemer jim lahko Evropska unija pomaga v večji meri in bolj učinkovito kot do sedaj. Poleg olajševanja trgovine pa so potrebni še »programi za stimuliranje trgovine, ki bi podpirali neoliberalni, tržno orientiran pristop« (Bartlett 2003: 10). Tudi v Poročilu Evropske komisije (Portal EUe 2004: 33) spoznavajo kot glavno oviro porastu izvoza stran ponudbe. Tako za povečanje izvoza poročilo našteje nujnost sprememb na naslednjih področjih: izboljšave na področju zastarele tehnologije, slabega nadzora kvalitete, pomanjkanja izvoznega financiranja, neprimerne pakiranja in trženja.

Iz povedanega sledi, da lahko v veliki meri potrdimo zastavljeno hipotezo, ki pravi, da trgovinska politika Evropske unije ni uspešna pri usmerjanju držav Zahodnega Balkana na pot uspešnega gospodarskega razvoja. Ob tem pa je treba dodati opozorilo, da se s sprejetimi ukrepi sicer postavlja okolje, kjer obstajajo povečane možnosti za izvoz, vendar potrebuje gospodarstvo iz te regije na poti do popolnega izkoriščanja dodatno pomoč. Potrebna je začetna intervencija države za usmerjanje proizvodnje na tuje trge, kar je uvidela tudi Evropska komisija. Tudi vloga EU pri spodbujanju trgovine naj se razširi iz odstranjevanja ovir mednarodni menjavi na odstranjevanje prvotnih težav v gospodarstvu, da se bo lahko izboljšala njihova ponudbena stran.

Glede na začetno predpostavko, da trgovina spada med ekonomska sredstva zunanje politike in naj bi z njo dosegali zunanjepolitične cilje, spoznavamo v sedanji zunanjetrговinski politiki Evropske unije neoliberalni pristop za doseganje stabilnosti v regiji, kot glavnega cilja za območje Zahodnega Balkana. Z idejo Francisa Fukuyame (v Dunne 1997: 72), da so liberalne države notranje stabilnejše in bolj miroljubne v mednarodnih odnosih, se namreč upravičujejo ukrepi, ki širijo liberalizem v nove države. Kot pravi Inotai (2002: 2), je trgovina sicer pomembno sredstvo politične stabilnosti, gospodarskega razvoja, družbene in kulturne integracije, vendar ob tem dodaja, da morajo biti za izpolnjevanje te funkcije dani osnovni pogoji. Tako lahko zaključim z ugotovitvijo, da bo trgovinska politika EU na Zahodnem Balkanu lahko uresničevala vlogo sredstva zunanje politike in prispevala k stabilnosti kot glavnemu cilju, le če bo prispevala tudi k vzpostavljanju teh pogojev in poskrbela, da bodo izvajani ukrepi vodili k izboljšanju gospodarskega položaja v regiji.

9. SEZNAM VIROV:

1. Altmann, Franz-Lothar (2003) "Der Westliche Balkan als künftiger Wirtschaftspartner", www.swp-berlin.org/common/get_document.php?id=148 (25.6.2004)
2. Astrov, Vasily (2001) "Structure of Trade in Manufactured Products Between Southeast European Countries and the European Union", www.wiiw.ac.at/balkan/files/Astrov.pdf (5.4.2004)
3. Baehr, Peter J. (1975) »Small states: a tool for analysis«. World Politics 27, 456-466.
4. Bartlett, Will (2003) »Die Regionale Integration am Balkan«. Denken + Glauben, Nr.126, 127, 6-11.
5. Batley, Richard (2002) "The Changing Role of the State in Development". V Desai, Vandana in Robert B. Potter (ur.) "The Companion to Development Studies", 135-139. London: Arnold.
6. Benko, Vladimir (1997) »Znanost o mednarodnih odnosih«. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
7. Bobek, Vito in Leo Gusel (1998) »Politika mednarodne menjave«. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
8. Bobek, Vito in Tjaša Živko (2002) »Poslovni vodnik po skupni zunanjetrgovinski politiki Evropske unije«. Ljubljana: Gospodarska zbornica Slovenije.
9. Bojicic-Dzelilovic, Vesna (2003) »Ist genud Wille vorhanden?«. Denken + Glauben, Nr.126,127, 12-13.
10. Bosna in Hercegovina: carine, <http://www.gzs.si/Nivo3.asp?ID=8150&IDpm=6235> (18.9.2004).
11. Brenton, Paul (2000) "The Changing Nature and Determinants of EU Trade Policies«. No. CEPS Working Document No. 150: Centre for European Policy Studies. Dostopno na shop.ceps.be/downfree.php?item_id=60 (18.8.2004).
12. Brenton, Paul in Miriam Manchin (2002) „Making Trade Agreements between the EU and the Balkans work: The Role of Rules of Origin“, www.wiiw.ac.at/balkan/files/Brenton+Manchin.pdf (5.4.2004).
13. Christie, Edward (2001) "Potential Trade in South-East Europe: A Gravity Model Approach", www.wiiw.ac.at/balkan/files/Christie.pdf (5.4.2004).

14. Class groups, www.worldbank.org/data/countryclass/classgroups.htm, (21.7.2004).
15. Council Decision (EC) No 330/2001 O.J. (L124) 2.
16. Council Regulation (EC) No 2007/2000, 2000 O.J. (L240)1.
17. Commission Regulation (EC) 2487/2001, 2001 O.J. (L335)9.
18. Cypher, M. James in James L. Dietz (1997/2004) „The Process of Economic Development“, druga izdaja. London in New York: Routledge.
19. Damijan, Jože P. (1996) »Majhne države v svetovni trgovini«. Ljubljana:Krtina.
20. Data by country, www.worldbank.org/data/countrydata/countrydata.html (27.7.2004).
21. Demekas, Dimitri G., Johanness Herderschee, James McHugh, Mitra Saumya (2002) „Building Peace in South East Europe: Macroeconomic Policies and Structural Reforms since the Kosovo Conflict“.Second Regional Conference for South East Europe: World Bank in International Monetary Fund, 25-26. oktober, 2001.
22. Dobrinsky, Rumen, UN Economic Commission for Europe (2004): “The Implications of EU Enlargement for the Non-Accession Transition Countries”. Project LINK Spring Meeting, April 14-16, 2004, www.chass.utoronto.ca/link/meeting/papers/rd200404_1.pdf, (23.7.2004: 3).
23. Dunne, Tim (1997) Liberalism. V John Baylis, Steve Smith (ur.) “The globalization of world politics: an Introduction to International Relations”, 163-181. Oxford (etc.): Oxford University Press.
24. EUROCHAMBERS (2004) “Competitiveness of Western Balkan Companies”. Bruselj, 2004. Dostopno na www.eurochambers.be/PDF/pdf_balkan/Final%20report.pdf
25. European Stability Initiative (2002) “Western Balkans 2004: Assistance, cohesion and the new boundaries of Europe”. Berlin, 3. november 2002. Dostopno na www.esiweb.org/pdf/ESI_rep_westernbalkans_01.pdf (10.8.2004)
26. European Stability Initiative (2003) »The Road to Thessaloniki: Cohesion and the Western Balkans«. Berlin, 12 marec 2003. Dostopno na http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_44.pdf, (1.8.2004).
27. Gligorov, Vladimir (2003a) »European Union and the Balkans«. European Balkan Observer, Vol.1, No.1, april 2003, 2-3.
28. Gligorov, Vladimir (2003b) “Enhancing Relations between the EU and Western Balkans: a view from Serbia”. Belgrade, BeCEI- Belgrade Centre for European Integration, April 2003. Dostopno na <http://www.becei.org/EU%20Western%Balkans%20BeCEI.doc>, 27.7.2004.

29. Grško zunanje ministrstvo (2003), »Greek Presidency Priorities for the Western Balkans«, Working Document, dostopno na www.eu2003.gr/en/articles, (20.5.2004).
30. Human Development Report, http://hdr.undp.org/reports/global/2004/pdf/hdr04_HDI.pdf, (22.7.2004).
31. Inotai, Andras (2002) »Regional Cooperation and European Integration – The Case of the Western Balkans«. Berlin: Auswärtiges Amt, Bertelsmann Stiftung, CAP, Regionale Kooperation und europäische Integration des Westbalkans, 3. Zasedanje, 13.maj 2002. Dostopno na www.cap.uni-muenchen.de/aktuell/news/2002/2002_07_balkans.htm, (1.8.2004).
32. Jazbec, Milan (2001) »The diplomacies of new small states: the case of Slovenia with some comparison from the Baltics«. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
33. Jovičić, Milena, Miroslav Zdravković, Radmila Dragutinović Mitrović (2001) "Federal Republic Yugoslavia: Trade Potentials and Comparative Advantages", www.wiiw.ac.at/balkan/files/Jovicic+Zdravkovic+Dragutinovic.pdf (5.4.2004).
34. Keohane, O. Robert (1969): »Lilliputians Dilemmas: Small States in International Politics«. International Organization, XXIII, 2, str.291-310.
35. Lah, Marko (2000) »Temelji ekonomije«. Ljubljana: Fora.
36. Mansour Malek, Joffrey (2003) »Trade Openness and Growth: Does Sector Specialization Matter?«. Istanbul: EcoMod, International conference on Policy modeling, 3-5 Julij, 2003. Dostopno na http://www.ecomod.net/conferences/ecomod2003_papers/Malek%20Mansour.pdf, (28.7.2004).
37. Measures of National Income, www.wordiq.com/definition/Measures_of_national_income, (21.7.2004).
38. Miljovski, Jane in Vančo Uzunov (2002) „International and Regional Economic Integration in South East Europe: The case of Macedonia“, www.wiiw.ac.at/balkan/files/Miljovski+Uzunov.pdf (5.4.2004).
39. Pack, Andreas in Kammel, Armin J. (2003) »Europa – Laboratorium des 21. Jahrhunderts«. Denken + Glauben, Nr.126, 127, 3-4.
40. Patten, Chris (2004) »The Western Balkans: The Road to Europe«. Govor v nemškem Bundestagu, European Affairs Committee. Berlin, 28. april 2004. Dostopno na http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/patten/speech04_209.htm (4.5.2004)
41. Portal EUa: http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/index.htm, (3.5.2004).

42. Portal EUb:
http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm#atc,
(4.5.2004)
43. Portal EUc: Bilateral trade relation,
<http://europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/data.htm>, (23.7. 2004)
44. Portal EUd: Stability and association process,
http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/actions/sap.htm, (4.5.2004)
45. Portal EUe: Report From the Commission: The Stabilization and Association process for South East Europe, Third Annual Report, COM (2004) 202/2 final, Brussels, 30.3.2004. Dostopno na
http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/sap/rep3/strat_pap.pdf, (2.5.2004).
46. Portal EUf: de La Rochefordiere, Christophe *et al*, ur. (2004) »Western Balkans in Transition«. Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Occasional Papers, No.5, januar 2004. Dostopno na
http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/occasional_papers/2004/ocp5en.pdf (16.3.2004).
47. Portal EUG: Commissioner Patten announces launch of Feasibility Report on Serbia and Montenegro, 11. oktober 2004. Dostopno na
http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/news/2004/ip04_1202.htm
(1.12.2004).
48. Portal EUh: Zagreb Summit 24. November 2000, Final Declaration. Dostopno na
http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/sum_11_00/statement.htm
(16.3.2004).
49. Potočnik, Peter (2004) »Se zgodba s srbskim sladkorjem ponavlja?«. Delo, 24.1.: 32.
50. Potočnik, Sabina (2002) »Pakt Stabiliteti v luči boja mednarodne skupnosti proti organiziranemu kriminalu". Dilepmsko delo, Fakulteta za družbene vede.
51. Quassier, Wolfgang (2002) »Wirtschaftsintegration und Regionalpolitik der EU, Konzepte und Erfahrungen vor dem Hintergrund der EU-15, der Ostererweiterung und Entwicklungspolitik – Lehren für den Westbalkan«. Berlin: Auswärtiges Amt, Bertelsmenn Stiftung, CAP, Regionale Kooperation und europäische Integration des Westbalkans, 4. Zasedanje, 10.junij 2002.
52. Rehn, Olli (2004) »New Commission - new impetus to the Stabilisation and Association Process of the Western Balkan countries". Govor na Forumu EU-Zahodni Balkan. Bruselj, 22.november 2004. Dostopno na
<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/04/487&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
53. Rodrik, Dani (1999) » The New Global Economy and Developing Countries: Making Openness Work«. Baltimore: Johns Hopkins Press.

54. Salvatore, Dominick (1983/1998) »International Economics«, 6th edition. New Jersey: Prentice Hall International Editions.
55. Salvatore, Dominick (1997) »The Economic performance of Small versus Large Nations«. Development & International Cooperation, XIII, 24-25, str.21-42.
56. Senjur, Marjan (1991) »Gospodarski razvoj in razvojna ekonomika«. Ljubljana: Didakta.
57. Srbija in Črna gora: carinski režim, <http://www.gzs.si/Nivo3.asp?ID=10383&IDpm=6691> (18.9.2004).
58. Srbija in Črna gora: dajatve: http://www.izvoznookno.si/podatki_o_drzavah.php?akcija=poslovanje_dajatve&drzava_ID=2002070415474401&menu=podatki&podnaslov=dajatve (18.9.2004).
59. Svet Evropske unije: Joint Press Statement 14434/04 (Presse 318), EU-Western Balkans Forum, Second Foreign Ministers meeting. Bruselj, 22.november 2004.
60. Svetličič, Marjan (1996): Svetovno podjetje. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.
61. The Vienna Institute for International Economic Studies(WIIW): Research proposal: Southeast Europe: Development, Reform and the EU Integration, www.wiwi.ac.at/balkan/files/research_proposal_GDN-SEE_2002.pdf (5.4.2004).
62. Todaro, Michael (1997): Economic Development. New York, Longman.
63. Total GDP 2003, www.worldbank.org/data/databytopic/GDP.pdf (27.7.2004).
64. Uvalić, Milica (2002) "Economics: from International Assistance toward Self-Sustaining Growth", http://www.euintegration.net/data/doc_publications/258/02_Uvalic.pdf (5.4.2004).
65. Van Meurs, Wim (2000) »The Balkans and New European Responsibilities«. Brussels: the Club of Three, Strategy paper for the Club of Three and the Balkans, June 29-30, 2000.
66. Vitez, Renata et al. (2004a) »Stabilizacijsko pridružitveni sporazum med Republiko Hrvaško ter Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami (posledice za Slovenijo ob vstopu v EU)«. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo, Področje ekonomskih odnosov s tujino. Dostopno na http://www.izvoznookno.si/EU_trgovanje/util/bin.php?id=2003121712294484, (7.6.2004).
67. Vitez, Renata et al. (2004b) »Stabilizacijsko pridružitveni sporazum med Republiko Makedonijo ter Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami (posledice za Slovenijo ob vstopu v EU)«. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo, Področje ekonomskih odnosov s tujino. Dostopno na

http://www.izvoznookno.si/EU_trgovanje/util/bin.php?id=2004082009583145,
(7.6.2004)

68. Vitez, Renata et al. (2004c) »Evropska unija in države Zahodnega Balkana«. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo, Področje ekonomskih odnosov s tujino. Dostopno na
http://www.izvoznookno.si/EU_trgovanje/util/bin.php?id=2004031512484805,
(23.3.2004)
69. Vončina, Tina (2003) "Delovanje majhnih držav v Generalni skupščini Združenih narodov". Diplomsko delo: Fakulteta za družbene vede.
70. Vukadinović, Radovan (2002) "Varnost v Jugovzhodni Evropi". Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

10. PRILOGE

Priloga 1: Izkazana primerjalna prednost (RCA) in prilagojena izkazana primerjalna prednost (adjRCA) za leto 2002

Št. K.N.	Albanija		BiH		Hrvaška		Makedonija		SČG	
	RCA	adj RCA	RCA	adj RCA	RCA	adj RCA	RCA	adj RCA	RCA	adj RCA
1	-0,81238	-0,4984	-1	-1	-0,78618	-0,52005	-0,79211	-0,65186	0,022279	0,412942
2	-0,8434	-0,56899	-0,99489	-0,98919	-0,92866	-0,82223	-0,3174	-0,0302	-0,99869	-0,99698
3	-0,54447	-0,02368	-0,29508	0,071594	-0,31271	0,159992	0,540984	0,718279	-0,93006	-0,84601
4	-0,99526	-0,98475	-0,99964	-0,99923	-0,82757	-0,60147	-0,74088	-0,57428	-1	-1
5	-0,20849	0,358548	-0,94783	-0,89252	-0,28415	0,190386	0,369175	0,595408	-0,37554	0,022006
7	-0,55624	-0,04054	-0,38719	-0,03264	-0,85044	-0,64856	0,263554	0,514226	0,624258	0,817363
8	-0,80409	-0,48022	-0,82937	-0,66975	-0,94101	-0,85157	-0,77303	-0,62262	0,705964	0,86068
9	-0,57946	-0,07471	-0,68851	-0,43762	-0,95771	-0,89219	-0,57346	-0,34003	-0,42344	-0,03499
10	-0,99823	-0,99428	-0,51047	-0,18536	0,566657	0,810166	-0,33514	-0,05003	0,864051	0,93858
11	-1	-1	-0,9598	-0,91662	-0,98626	-0,96417	-1	-1	-0,94131	-0,86986
12	0,459205	0,79435	-0,90896	-0,81631	-0,25396	0,221546	0,011941	0,30087	-0,60459	-0,27613
13	-0,99799	-0,99351	-1	-1	-0,99494	-0,98671	-1	-1	-0,99957	-0,99902
14	0,848384	0,950522	-1	-1	-0,82073	-0,58769	1	1	-0,4309	-0,0441
15	-0,99949	-0,99835	-1	-1	-0,89161	-0,73741	-1	-1	-0,96557	-0,92247
16	0,02917	0,548327	-1	-1	-0,25428	0,221218	-0,99318	-0,98764	-0,9847	-0,96513
17	-1	-1	-0,81396	-0,64273	0,283694	0,650763	-0,63708	-0,42577	0,642615	0,827289
18	-0,99956	-0,99857	-0,99975	-0,99948	-0,95362	-0,88214	-0,95203	-0,91453	-0,9764	-0,94649
19	-0,99997	-0,9999	-0,92967	-0,85651	-0,93213	-0,83042	-0,67561	-0,47959	-0,95168	-0,89215
20	-0,97774	-0,92978	-0,7531	-0,54006	-0,7718	-0,49286	-0,51727	-0,2674	-0,06345	0,33933
21	-0,96091	-0,87888	-0,9886	-0,97598	-0,59868	-0,20329	-0,91363	-0,84843	-0,78416	-0,56436
22	-0,9946	-0,98266	-0,9016	-0,80225	-0,75923	-0,46953	0,232385	0,489379	-0,84456	-0,67507
23	-0,99734	-0,99141	-1	-1	-0,77686	-0,50237	-0,98919	-0,98045	-0,69715	-0,41768
24	-0,62955	-0,15266	-0,96648	-0,93023	-0,36787	0,098651	-0,04991	0,243586	-0,97133	-0,93521
25	-0,9501	-0,84715	-0,85234	-0,7108	0,666204	0,858815	0,325729	0,562565	-0,66755	-0,37087
26	-0,40805	0,152338	-0,79633	-0,61234	-0,5535	-0,13761	0,178996	0,445827	-0,17021	0,240203
27	-0,75451	-0,37697	0,642034	0,813557	-0,65442	-0,28954	-0,99776	-0,99594	-0,35386	0,046986
28	-0,85083	-0,58652	-0,22127	0,149706	-0,8309	-0,60823	0,088992	0,36943	-0,7789	-0,55508
29	-1	-1	-0,40887	-0,05836	-0,30695	0,166199	-0,9981	-0,99656	-0,68213	-0,39374
30	-0,99122	-0,97188	-0,91307	-0,82421	-0,92203	-0,80669	-0,89982	-0,82515	-0,99275	-0,98339
31	-0,98929	-0,96578	-1	-1	0,53073	0,791743	0,106159	0,384301	-0,60835	-0,2816
32	-0,99633	-0,98817	-0,99218	-0,9835	-0,92246	-0,80769	-0,96975	-0,94571	-0,98894	-0,97472
33	-0,78299	-0,43517	-0,98925	-0,97734	-0,98546	-0,96211	-0,93136	-0,8787	-0,97644	-0,9466
34	-0,99215	-0,97483	-0,99044	-0,97983	-0,93149	-0,8289	-0,99996	-0,99993	-0,99906	-0,99785
35	-1	-1	-0,98863	-0,97604	-0,98761	-0,96766	-0,99988	-0,99978	-0,99923	-0,99823
36	-0,76427	-0,39659	-0,49952	-0,17113	0,034734	0,477448	-1	-1	0,712842	0,864227
37	-1	-1	-0,96846	-0,93428	-0,89995	-0,7561	-0,99942	-0,99895	-0,98042	-0,9555
38	-0,94466	-0,83147	-0,97639	-0,95059	-0,97524	-0,93598	-0,93502	-0,88499	-0,93342	-0,85311
39	-0,90626	-0,7256	-0,88185	-0,76502	-0,3988	0,062622	-0,9219	-0,8625	-0,59729	-0,26554
40	-0,94919	-0,84452	-0,97003	-0,93749	-0,83011	-0,60662	-0,7605	-0,60365	0,55648	0,779694
41	-0,52372	0,005356	-0,16722	0,204124	-0,23608	0,239559	-0,36089	-0,07921	-0,4291	-0,04189
42	-0,04267	0,496091	0,073344	0,421332	-0,12614	0,343544	-0,74833	-0,58538	-0,18745	0,223349
43	-0,76512	-0,39832	0,015951	0,372899	-0,0437	0,414638	0,206911	0,468757	0,033322	0,422067
44	-0,1744	0,388987	0,741457	0,869137	0,401057	0,721052	-0,28917	0,000876	0,502758	0,748643
45	-1	-1	-1	-1	-0,96085	-0,89994	-1	-1	-1	-1
46	0,278016	0,70256	0,860748	0,931823	0,52346	0,787957	0,170047	0,438401	0,327655	0,639347

47	-0,74101	-0,35041	-1	-1	0,329147	0,678752	-0,60336	-0,37985	0,456209	0,720836
48	-0,77163	-0,41161	-0,76633	-0,56185	-0,64197	-0,26975	-0,9642	-0,93589	-0,77791	-0,55335
49	-0,93784	-0,81206	-0,5147	-0,1909	-0,31495	0,15757	-0,84754	-0,73925	-0,61286	-0,28822
50	-0,91295	-0,74345	-1	-1	-0,99459	-0,98578	-1	-1	-0,99336	-0,98478
51	-0,84785	-0,57947	-0,88562	-0,77206	-0,71882	-0,39716	-0,97209	-0,94986	-0,81507	-0,62005
52	-0,99654	-0,98886	-0,36462	-0,00637	-0,77141	-0,49213	-0,91326	-0,8478	-0,89574	-0,77525
53	-1	-1	-1	-1	-0,01654	0,436892	-0,99793	-0,99625	-0,96781	-0,92742
54	-0,99516	-0,98443	-0,97898	-0,95595	-0,78527	-0,51832	-0,95753	-0,92415	-0,83769	-0,66207
55	-0,99421	-0,98141	-0,81833	-0,65035	-0,57413	-0,16715	-0,924	-0,86608	-0,96423	-0,91952
56	-1	-1	-0,90109	-0,80128	-0,65091	-0,28393	-0,92397	-0,86602	-0,8007	-0,59392
57	-0,99909	-0,99707	-0,99924	-0,99838	-0,92377	-0,81075	-0,99173	-0,98503	-0,57053	-0,22739
58	-0,96578	-0,89342	-0,99089	-0,98078	-0,8664	-0,68236	-0,7603	-0,60334	-0,96786	-0,92753
59	-0,88926	-0,68132	-0,96524	-0,9277	-0,45476	-0,00576	-0,99501	-0,99095	-0,98085	-0,95645
60	-0,99995	-0,99982	-0,99513	-0,9897	-0,98875	-0,9706	-0,86574	-0,76876	-0,87224	-0,72848
61	-0,15397	0,406659	0,271341	0,574454	0,149036	0,56154	0,006611	0,296014	0,148593	0,512837
62	0,227566	0,674213	0,621173	0,801483	0,36121	0,697904	0,796028	0,882334	0,412331	0,693821
63	-0,93326	-0,79917	-0,08182	0,285654	-0,18253	0,291609	-0,2803	0,010532	-0,18983	0,220999
64	0,494024	0,810395	0,367248	0,641709	0,196066	0,593831	0,311413	0,551576	0,095223	0,4718
65	-0,99121	-0,97185	-0,84622	-0,69977	-0,24986	0,225708	-0,40627	-0,13183	-0,14025	0,26891
66	-1	-1	-0,98641	-0,97139	-0,92426	-0,81189	-1	-1	-0,98418	-0,96395
67	-0,84284	-0,56768	-1	-1	-0,84086	-0,62864	-1	-1	-1	-1
68	-0,8916	-0,68733	-0,95087	-0,8986	-0,55247	-0,13615	-0,19923	0,096302	-0,86341	-0,71126
69	-0,96845	-0,90144	-0,96741	-0,93212	-0,80882	-0,56399	-0,91886	-0,85731	-0,8487	-0,68294
70	-0,88539	-0,67145	-0,92584	-0,84901	-0,23948	0,236157	0,010976	0,299992	-0,44396	-0,06021
71	0,051416	0,563719	-0,68118	-0,42639	0,566658	0,810166	0,882877	0,93379	0,328605	0,639977
72	-0,23292	0,335957	-0,15928	0,211923	-0,79285	-0,53287	0,697359	0,82126	0,187829	0,541981
73	-0,89125	-0,68642	-0,60474	-0,3138	-0,40691	0,052968	-0,05446	0,239289	-0,47058	-0,09367
74	0,542528	0,831981	-0,04284	0,321184	-0,68031	-0,33173	-0,96335	-0,93439	0,71316	0,86439
75	0,320022	0,725177	-1	-1	-0,98576	-0,96287	0,823651	0,898927	-0,21583	0,195059
76	-0,58423	-0,08186	0,803376	0,902195	0,136024	0,552378	0,035048	0,321749	0,540777	0,77073
78	0,764056	0,920561	-0,16119	0,210055	-0,40674	0,053179	0,92768	0,959536	0,808457	0,912024
79	-0,84928	-0,58285	-0,65779	-0,39108	-0,76555	-0,48121	0,995337	0,99743	0,587358	0,797058
80	-1	-1	-1	-1	-0,93936	-0,84762	-1	-1	-1	-1
81	-1	-1	-1	-1	-0,97843	-0,9441	-0,36101	-0,07934	0,290377	0,614331
82	-0,94522	-0,83309	-0,30687	0,05868	-0,78363	-0,51519	-0,79689	-0,65926	-0,68128	-0,39239
83	-0,04082	0,497492	-0,72547	-0,49546	-0,90788	-0,77408	-0,95835	-0,9256	-0,87232	-0,72864
84	-0,95059	-0,84858	-0,78126	-0,58679	-0,71617	-0,39255	-0,94279	-0,89844	-0,83553	-0,65802
85	-0,81468	-0,5035	-0,95416	-0,90523	-0,37951	0,085229	-0,55162	-0,31147	-0,84904	-0,6836
86	-1	-1	-0,08475	0,28295	-0,46624	-0,02032	0,587203	0,749547	0,047891	0,433986
87	-0,96186	-0,88171	-0,83887	-0,68662	-0,94046	-0,85025	-0,93454	-0,88417	-0,89399	-0,77173
88	0,131616	0,616408	-1	-1	-0,88313	-0,71867	-0,78296	-0,6378	-0,51821	-0,15574
89	-1	-1	-0,68952	-0,43917	-0,4252	0,030898	-0,72369	-0,5489	0,782913	0,899525
90	-0,88014	-0,65818	-0,82893	-0,66897	-0,73416	-0,42417	-0,94148	-0,89617	-0,88384	-0,75141
91	-0,83757	-0,55541	-1	-1	-0,79367	-0,53444	-1	-1	-0,87865	-0,74111
92	-1	-1	-0,94918	-0,89521	-0,86024	-0,66922	-1	-1	-0,97417	-0,94153
93	-0,98152	-0,94146	0,835625	0,918965	-0,91821	-0,79781	-0,9948	-0,99058	-0,24668	0,163516
94	-0,65799	-0,19973	0,367317	0,641755	-0,03846	0,418975	-0,44695	-0,18035	-0,39675	-0,00291
95	-0,40358	0,157571	-0,87916	-0,76	-0,76485	-0,47991	-0,95513	-0,91995	-0,84091	-0,66816
96	-0,52668	0,001271	-0,99108	-0,98117	-0,60164	-0,20773	-0,98765	-0,97768	-0,62057	-0,29958
97	0,721397	0,90467	0,796676	0,898673	0,217646	0,608231	0,713903	0,831702	-0,1533	0,256497
99	-0,24913	0,320604	0,073956	0,421838	-0,27045	0,204647	0,571778	0,739192	-0,15678	0,253156

Vir: lastni izračuni na podlagi COMEXT baze

Priloga 2: Sprememba prilagojene izkazane primerjalne prednosti (adjRCA) od leta 1999 do 2002

Št. K.N.	Albanija	BiH	Hrvaška	Makedonija	SČG
1	1,064638489	-0,00718491	-0,330648896	0,000574999	-0,142188611
2	-0,345283919	0,007375205	-0,537128268	0,68260389	-0,024279487
3	0,240326121	0,415279015	-0,116703534	-0,144220371	-0,496176037
4	0,084659709	0,000770333	0,291397214	0,259122251	0
5	0,516127411	0,107478632	0,83883259	0,114998561	-0,27354395
7	0,055363605	-0,288179462	0,041151802	-0,506935472	-0,059077229
8	-0,220626024	-0,064396177	-0,11118861	-0,511916152	-0,046022456
9	0,026560434	0,126407242	-0,019228774	-0,438516615	-0,126580689
10	-0,005719081	0,814637026	0,416161877	0,664858101	0,33952579
11	0	0,075491751	0,020050155	0	0,111087352
12	0,106755863	-0,140942738	-0,00396507	-0,079669133	-0,28101933
13	-0,006489058	0	0,003824807	0	-0,174132766
14	-0,072247698	0	-0,181455008	0,106282872	-0,959476845
15	0,12784507	-0,019701775	0,021877748	0	-0,022470082
16	-0,156724744	-0,002718129	0,029998158	0,006820314	-0,042398036
17	0	0,344738875	1,634526662	-0,374774901	1,822531105
18	-0,001432102	-0,008938275	0,07468843	0,012360257	0,050704612
19	0,015923665	0,077800847	0,076521827	0,321469266	0,054730537
20	0,051649951	-0,183157904	0,082997738	-0,386249018	-0,308241057
21	-0,121118876	-0,118744494	0,140099252	0,02337127	0,065989653
22	0,007926508	-0,039926445	-0,07594553	-0,390192564	-0,01899721
23	-0,008587643	-0,001543789	-0,100587211	-0,07480876	-0,134311854
24	0,308159421	-0,396507313	0,920524939	0,189966826	0,055689213
25	-0,111449581	-0,043237559	0,09017624	0,039783315	0,333334647
26	0,806277582	-1,570764917	0,603564986	-0,562241084	0,034852365
27	-0,105822558	1,678611687	-0,590583083	0,002239456	0,895583473
28	0,129327008	-0,301790503	-0,022000204	0,3711356	0,006736647
29	0,056191883	0,526638223	0,025656325	-0,003504478	-0,00891138
30	-0,009078334	-0,484884094	-0,026331362	0,064604019	-0,087958787
31	-0,03421754	0	-0,16476975	0,384485252	0,082100388
32	-0,00941428	0,000711871	0,012278894	0,030253885	0,006774157
33	-0,020928707	0,019436524	-0,018446375	0,040093401	-0,052644144
34	-0,023916905	0,015870584	-0,256620606	-0,00214675	-0,037503522
35	0,004838107	0,00983586	0,017730485	-0,269531435	0,001299465
36	-0,603414772	0,261387205	-0,227724585	-0,842447718	0,026823658
37	0	0,055694492	0,087797909	-0,356200644	0,032886881
38	-0,055240408	-0,381731352	-0,068508644	0,001248447	-0,291266254
39	0,02101548	-0,263120018	-0,226684138	-0,104463411	0,018411295
40	0,028644478	-0,525073617	-0,014047441	-0,35657693	-0,017349044
41	0,137552639	-0,007006641	0,604942416	-0,003496079	-0,248282082
42	0,056510378	0,037771322	0,063703298	-0,726102891	-0,19525418
43	0,287455793	1,235493336	-0,005899628	-0,45106529	-0,145910215
44	0,117970637	-0,0615472	-0,100105503	-0,205045854	0,125193611
45	0	0	0,049126309	0	0
46	0,111100331	-0,005626779	-0,064258817	0,805982511	-0,214875337
47	-0,644542957	0	0,030899163	0,396636507	1,720836374
48	0,226647229	0,395406517	0,185740327	0,022193799	0,334220998
49	0,501089084	-0,322112669	-0,200945786	0,027008433	-0,181439812
50	1,272010648	0	-0,028539914	0	0,015223973

51	-0,103776081	-0,393291834	0,513561678	-0,334244175	0,337094437
52	0,204091812	0,930749713	-0,337084019	-0,200291774	0,067936983
53	1,254914437	-1,685749317	0,370137819	-0,002138259	-0,007564502
54	0,050409614	0,01366516	-0,019869808	-0,040059067	-0,274043697
55	0,047418051	0,337647817	0,600933724	-0,051305308	-0,020123257
56	0,100127984	0,192385059	0,058467728	-0,071284659	-0,03306183
57	0,133429279	0,00161978	0,048331505	0,008267026	0,422915166
58	0,272800331	-0,1163679	0,221974836	-0,381728835	-0,189480139
59	0,279091098	0,063798648	0,142140933	-0,002881121	0,011667922
60	0,070677261	-0,006545337	-0,021393951	-0,50564634	-0,325462435
61	0,186256271	-0,052292856	0,094670063	-0,739716627	0,010478449
62	0,024253546	-0,078113898	-0,098424201	-0,110547315	-0,071539095
63	0,198439833	0,813071532	-0,259172715	-0,704985293	0,404859593
64	-0,083114713	-0,004409267	0,033599249	-0,083265211	0,0400122
65	0,016660898	-0,06480192	0,038046141	-0,6416209	-0,233707062
66	0	0,028606561	0,151640987	0	0,036053751
67	-0,432321211	0	0,291813287	0	0
68	-0,139885222	0,023823425	0,022591648	-0,026496568	-0,213713908
69	0,000461531	0,04032078	-0,21033013	-0,600677116	-0,526605095
70	0,103155114	0,080757025	-0,072504644	0,611436971	-0,061707813
71	0,135707875	0,500930868	0,176309135	-0,05937407	0,186565829
72	0,037261909	-0,190272069	0,181810511	-0,255520188	-0,080809682
73	0,32433449	0,010861833	0,08950676	-0,161278858	-0,175696367
74	-0,135148156	-0,138872515	0,074508759	-1,141433772	-0,059069805
75	-0,073030572	-1,709047692	-0,221587051	1,823650905	0,968284801
76	-0,0473013	0,051626976	0,066375634	-0,383785102	0,103486212
78	0,019281022	-0,373324603	0,246160689	-0,071279935	-0,087612174
79	0,189813901	-0,581427264	-0,327931827	-0,004418194	-0,077888078
80	1,523988173	-0,782914014	-0,251184715	0	0
81	0,975954033	-0,559671037	-0,034322166	0,446142321	-0,150888071
82	0,163667293	-0,334956727	0,038976953	0,173872158	-0,150426585
83	-0,078975896	0,057122138	-0,404425661	-0,03871745	-0,260740424
84	0,11777791	0,126817409	0,013853826	-0,402835846	-0,130990743
85	0,073476126	-0,18303381	0,176107738	-0,15279021	-0,227542426
86	0,008688404	1,139712651	0,056217404	0,30533178	1,105362327
87	0,023098599	0,048932172	-0,038849296	-0,063931376	-0,013977126
88	-0,662871617	0	-0,215894706	-1,061936578	0,503688706
89	0,568051009	0,560833473	0,657277512	0,276314736	-0,033300357
90	-0,237791281	0,029929977	-0,066011253	-0,197151513	-0,116433556
91	-0,444585802	-0,001381666	-0,023721735	-0,047970716	-0,19977303
92	1,156352998	0,08688488	0,280396002	-0,132093766	0,00411808
93	-0,03056327	0,143157712	-0,305447443	-1,072929463	-0,691766103
94	-0,258675461	0,555944712	0,086643448	0,215834172	0,295520159
95	0,096067634	0,137336079	-0,053671215	0,037709474	0,2590122
96	0,181784747	-0,08462602	0,017967674	-0,230044297	-0,356246335
97	0,055589873	0,869582501	-0,144190837	0,004028769	-0,670310557
99	-1,07232635	0,54217146	-0,309324673	1,132943076	0,816451529

Vir: lastni izračuni na podlagi COMEXT baze